

A12/A15 Ressen – Oudbroeken (ViA15)
Ontwerptracébesluit

7

Waardstelling Monument Huis Rijswijk

Uitgave

Dit is een uitgave van Projectbureau ViA15
Kijk voor meer informatie op www.ViA15.nl
Of bel 0800 – 8002
November 2015

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Project ViA15 is een samenwerking van provincie Gelderland
en ministerie van Infrastructuur en Milieu.

Medegefinancierd door de Europese Unie
De financieringsfaciliteit voor Europese verbindingen

HUIS RIJSWIJK

CULTUURHISTORISCHE WAARDESTELLING EN TRANSFORMATIESTUDIE

Inhoud

Inleiding	5
Algemene gegevens	7
1. LANDSCHAPPELIJKE CONTEXT	9
Ligging	
Omgeving	
Situatie Huis Rijswijk	
2. CULTUURHISTORISCHE CONTEXT	13
Inleiding	13
Vroege ontwikkelingen	13
Latere ontwikkelingen	13
Bewonersgeschiedenis huis Rijswijk	15
3. ARCHITECTUURHISTORISCHE CONTEXT	17
Inleiding	17
Curtis, kasteel of havezate	17
Havezaten in de Liemers	17
Beknopte bouwgeschiedenis	19
Verval en restauratiepogingen	23
4. ARCHEOLOGISCHE CONTEXT	25
5. WAARDESTELLING EN TRANSFORMATIE	27
Monumentale waarden	27
Transformatieruimte	35
6. IMPACT PLANNEN A15	37
7. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	43
Bijlage 1- Redengevende omschrijving	45
Bibliografie	46
Colofon	47

Huis Rijswijk - 4

Inleiding

In opdracht van ViA15 voert Het Oversticht een cultuurhistorisch waardestellend onderzoek uit naar Huis Rijswijk in Groessen. Dit behandelt de ontwikkelings-, bouw- en gebruiks- en bewonersgeschiedenis, en de landschappelijke en archeologische context alsmede een waardestelling van de betreffende waardevolle landschappelijke en (bouw)historische onderdelen. Daarnaast wordt inzicht gevraagd in de gevolgen van de aanleg van de A15 voor de cultuurhistorische waarden van het gebouwcomplex en zijn omgeving. Inzicht in de ouderdom, de ontwikkeling en de waardevolle elementen van de gebouwen en het erf zijn gewenst om adequaat over de toekomst ervan te kunnen adviseren en beslissen.

Huis Rijswijk is een rijksmonumentale voormalige havezate die in bronnen al in 1328 wordt genoemd. In december 1966 is het complex aangewezen als rijksbeschermd monument. Het L-vormige, ooit door een gracht omgeven huis bezit historische onderdelen en ook de bijgebouwen en het omliggende terrein behoren tot het complex. Het pand is van algemeen belang vanwege cultuurhistorische, architectuurhistorische en stedenbouwkundige waarden. De redengevende omschrijving is als bijlage in het rapport opgenomen. De verschillende waarden zijn in afzonderlijke hoofdstukken verder uitgediept (hoofdstuk 1 t/m 4). De resultaten zijn gebaseerd op literatuur- en archiefonderzoek en onderzoek ter plekke. Het veldwerk heeft plaats gevonden op 16 juli 2014.

Het rapport geeft in hoofdstuk 5 en de navolgende plattegronden conclusies over de waarden en kwaliteiten van het gebouw en omgeving en vervolgens waar de mogelijkheden zitten om het gebouw aan te passen aan nieuwe omstandigheden zonder de monumentale waarden en kwaliteiten ontoelaatbaar aan te tasten of onherkenbaar te maken.

De waardering van de gebouwde onderdelen is gebaseerd op de Richtlijnen Bouwhistorisch onderzoek 2009, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen hoge, positieve en indifferente monumentwaarden.¹ Ook bij de benoeming van de transformatieruimte onderscheiden wij drie niveaus.

In hoofdstuk 6 worden de gevolgen voor de monumentwaarden van de plannen voor de A15 besproken.

Als laatste worden in de hoofdstuk 7 de conclusies op een rij gezet, en waar mogelijk aangevuld met aanbevelingen.

drs. Mascha van Damme en Johan Abbink
december 2014

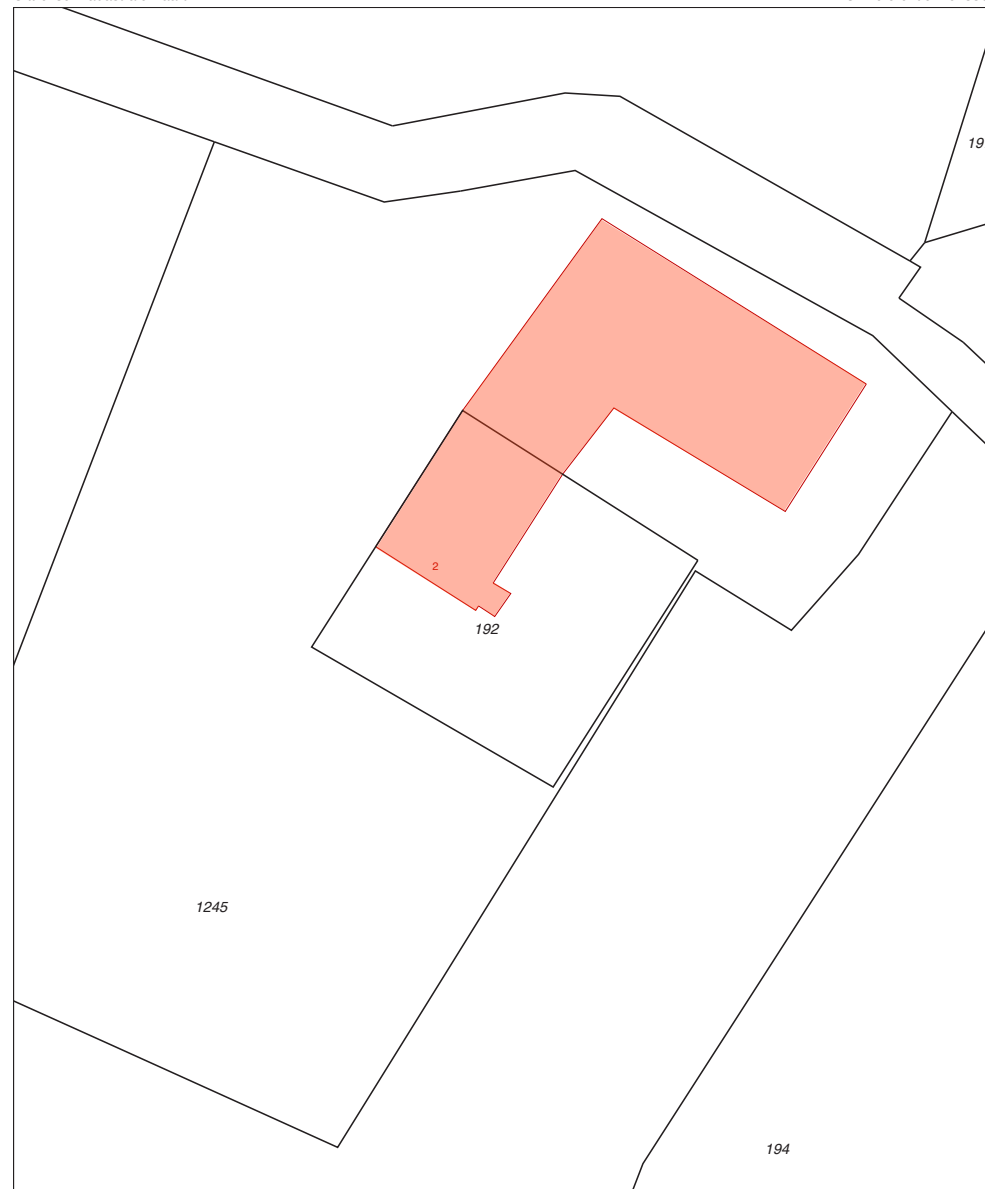
1. Tot stand gekomen met vertegenwoordigers van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, de Stichting Bouwhistorie Nederland, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst.

Deze kaart is noordgericht.

Schaal 1: 12500

Hier bevindt zich Kadastraal object DUIVEN H 192

Kadastrale kaart met omgeving.

Algemene gegevens

Opdrachtgever

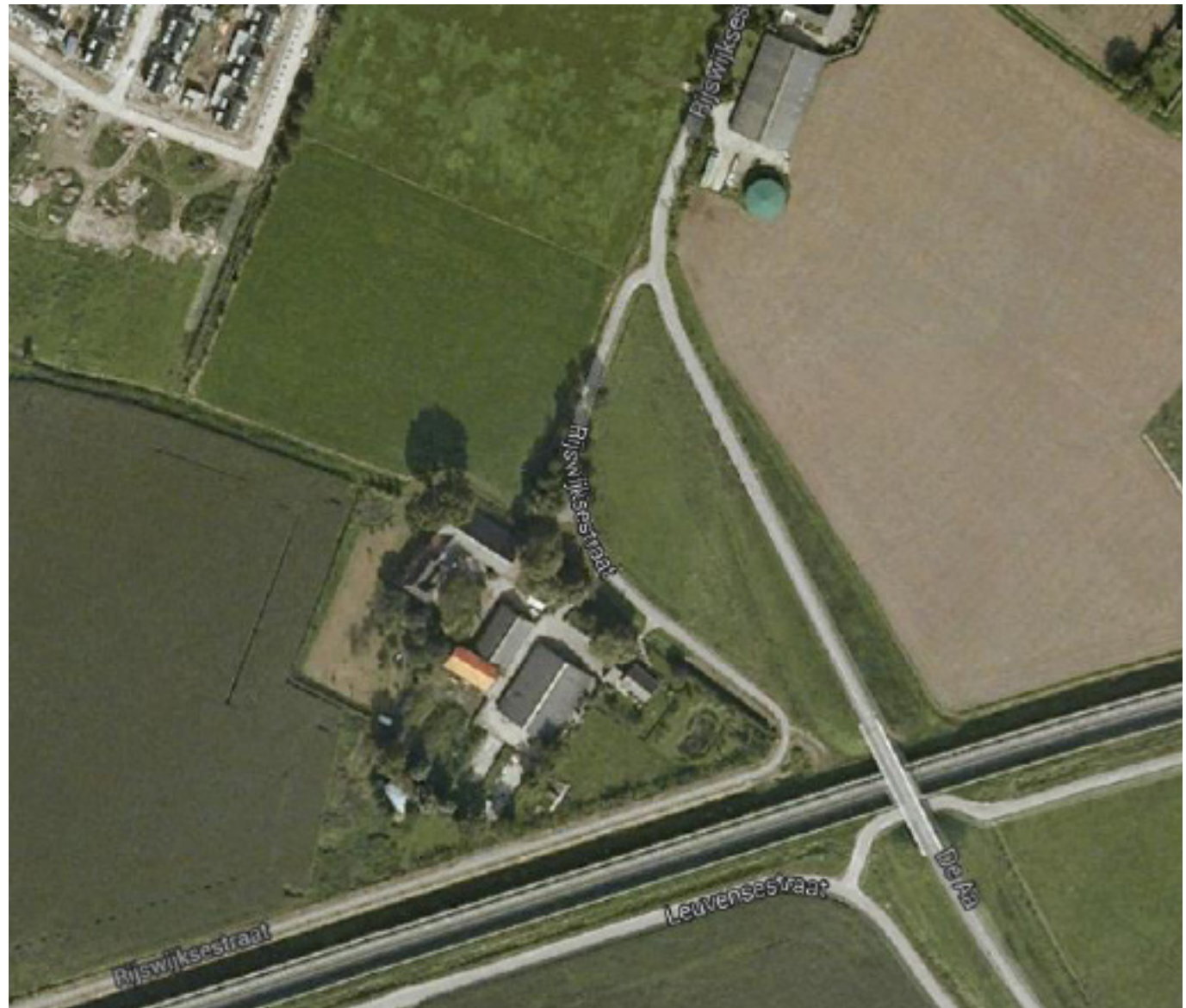
Projectbureau ViA15
T.a.v. mw. L. Tel
Postbus 9070
6800 ED Arnhem

Onderzoeksubject

Huis Rijswijk
Rijswijksestraat 2
6923 BH Groessen
Gemeente Duiven
Provincie Gelderland

Kadastraal perceel: DUIVEN H 192

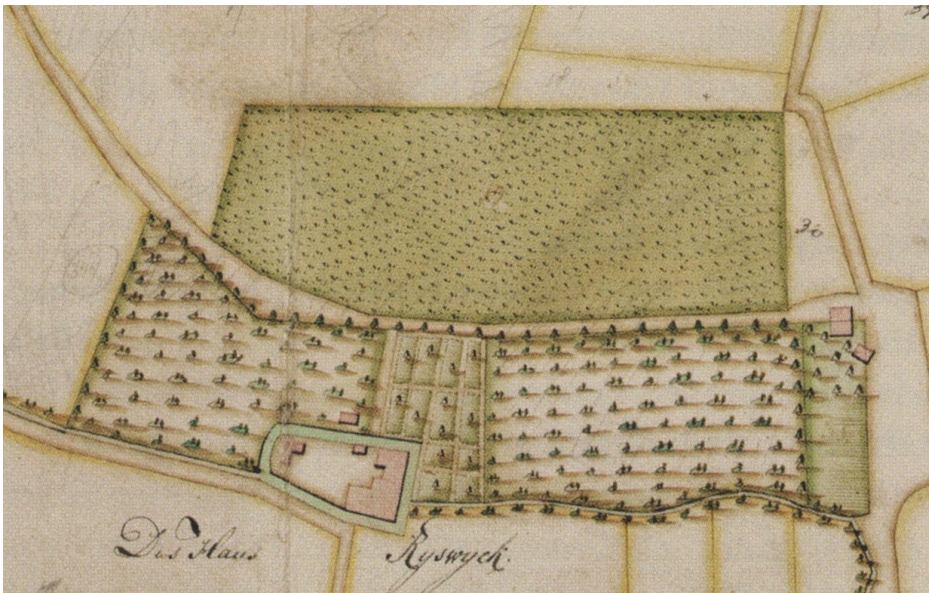
Monumentnummer: 14181

Huis Rijswijk en omgeving (google maps).

1. Uitsnede van een kaart van de Liemers uit 1547 (GA) met het noorden naar links: Groessen in het midden, Duiven links en Zevenaer erboven met het groene bosje.

3. Detail van huis Rijswijk en gronden op de "Charte von dem im Amte Lymers, unter dem Kirchspiel Groessen gelegenen ... Buerensche Zehenten" van W.H.C. von Rappard, ca. 1800 (GA). Noorden links.

2. Detail van de ambtsatlas van Liemers (circa 1733) met van huis Rijswijk, de gracht nog in tact, en omringende gronden. Het is de situatie zoals Jan de Beijer deze omstreeks 1742 tekende. Met groen aangeven een agrarisch perceel of boomgaard (GA). Noorden links.

4. Uitsnede van de kadasterkaart (1811-1832). De torenuitbouw op de hoek is op deze kaart goed zichtbaar (watwaswaar). Noorden links.

1. Landschappelijke context

Ligging

Huis Rijswijk ligt ten zuidoosten van het dorp Groessen, tussen Duiven en Zevenaar, even ten zuiden van de spoorlijn Arnhem-Zevenaar en net boven de Betuwelijn. Huis Rijswijk valt onder de gemeente Duiven. Zowel Groessen, Duiven als Zevenaar maken deel uit van de Liemers, een deel van Gelderland achter Arnhem, ten westen van de Oude IJssel en verder ingesloten door de rivieren Rijn en IJssel. Tegenwoordig worden vooral de gemeenten Westervoort en Duiven tot de Liemers gerekend. In de vroege middeleeuwen echter strekte de Liemers zich veel verder uit. Het ambt Liemers was een bestuurlijk gebied in het graafschap, het latere hertogdom Kleef. In een oorkonde van het jaar 1348 omschreef graaf Johan I van Kleef dat het gebied bestond uit: Zevenaar, Wehl, Duiven, Groessen, Didam, Beek en Westervoort.

Ontwikkeling

Groessen is ontstaan op een oeverwal van de Rijn. De nederzetting wordt voor het eerst genoemd in 838 in een giftbrief van een zekere graaf Rodgarius, waarin hij verschillende goederen aan de kerk van St. Maarten in Utrecht schenkt. Uit de giftbrief kan worden opgemaakt dat in of bij Groessen (Gruosna) destijds een kerk (ecclesia) stond en een bewoonde burcht (curtis dominicata).² In de brief is sprake van 'pago Leomerike'. Met het Latijnse begrip pago werd een landsdeel waar mensen wonen bedoeld, later in het Nederlands ook wel gouw genoemd. De giftbrief noemt enkele plaatsen in de Liemers, waaronder Thuvine (Duiven), Alatingen (Elten) en Westerhesi (Westervoort). Zevenaar (het huidige Oud-Zevenaar), dat ook in de giftbrief werd genoemd, was strategisch gelegen op een oeverwal bij de Aa, die bij Oud-Zevenaar in de Rijn stroomde. Op een belangrijke plek, waar het oost-west verkeer op de noordelijke Rijnoever de Aa moest oversteken, werd de burcht Zevenaar gebouwd. Deze zogenaamde crevassegeul

2. Nerée tot Babberich 1917, 4.

(oeverwaldoorbraakgeul) is tussen de zevende en negende eeuw ontstaan en was meer dan 50 meter breed.³ Bij hoogwater op de Rijn stroomde het rivierwater vanaf Oud-Zevenaar door de oeverwal. Via deze geul en enkele andere geulen liepen het Duivense en Groessense Broek onder water. In de vroege middeleeuwen was de Liemers daardoor een moerassig en deels onbegaanbaar gebied.

Het land in de Liemers dat voortdurend door het water werd overstroomd, was vanwege het slib dat achterbleef bijzonder vruchtbaar. Gedurende de middeleeuwen werd het langzaam ontgonnen. De perceelsverkeveling in een deel van de huidige gemeente Duiven heeft het karakter van een blokverkeveling, die over het algemeen vóór de grote ontginningen van de dertiende en de veertiende eeuw gedateerd wordt.⁴ De bewoners van de Liemers bouwden aan dijken en het realiseren van een afwatering. In 1328 kondigden de graven van Gelre en Kleef in hun dijkbrief het waterbeheer af. Met deze oorkonde beloofden zij de 26 hoven in het gebied en hun eigenaren in bijzondere bescherming te nemen, met name tegen watersnood, en een regeling te treffen voor het gezamenlijk onderhoud van de dijken.⁵ Na het sluiten van de ringdijk rond de Liemers is de Aa in de loop van de veertiende en vijftiende eeuw verland.

Zevenaar kreeg in 1487 stadsrechten en overvleugelde nadien Groessen, dat nog eeuwen lang een klein gehucht bleef. Op de kaart van het kwartier Zutphen uit de atlas maior van Joan Blaeu uit 1662 staat ook de nederzetting Groysen, ofwel Groessen, aangegeven: een handjevol huizen aan weerszijden van de weg, een kerk en wat verspreide bebouwing verderop, waaronder huis 'Ryswyk' en het even verderop gelegen huis 'Berenklaau'. Door de vestiging van het St.-Antoniusgesticht groeide Groessen na 1906 uit tot een compact dorp.

3. <http://www.graafschap-middeleeuwen.nl/oorlogvoering/strijd-liemers.html>.

4. RAAP 2006, 33-34.

5. Nerée tot Babberich 1917, 33.

Situatie huis Rijswijk

Op de kaart van de Liemers uit 1547 vallen Groessen, Zevenaar en Duiven te ontwaren, maar huis Rijswijk staat niet aangegeven (afb. 1). De nadruk van de kaart (met het oosten naar boven), die is vervaardigd bij civiele processen tussen de Liemers en Doesburg, Bahr en Lathum, ligt op de afwatering van het gebied tussen Westervoort, Zevenaar en Doesburg. Huis Lathum is op deze kaart wel ingetekend.

Rijswijk grensde met zijn landerijen aan het even verderop gelegen huis de Beerenclauw. Zowel huis Rijswijk als de Beerenclauw zijn op de kaart van Joan Blaeu uit 1662 aangegeven als een klein, nauwelijks nader uitwerkt hof binnen een gracht (afb. 5). Het is niet op te maken of de inrichting van de hof een siertuin of een moestuin betreft. Een kaart die iets meer informatie geeft over de aanleg van het huis Rijswijk en de landerijen is de 'De Lymers amts carten 1733-1734' (fol. 29), de zogenaamde ambtsatlas van Liemers.⁶ Uit deze kaart blijkt dat het huis Rijswijk destijds nog op een omgracht terrein lag (afb. 2). De gracht lijkt niet meer helemaal rondom het terrein te lopen: het noordoostelijke, overhoekse deel hoofdgebouw grenst aan een agrarisch perceel. Maar op een latere kaart, de 'Charte von dem im Amte Lymers, unter dem Kirchspiel Groessen gelegenen ... Buerensche Zehenten' van W.H.C. von Rappard uit ca. 1800 is de gracht nog compleet (afb. 3). De toegang tot het terrein lag aan de westzijde. Een tekening van Jan de Beijer uit 1742 laat zien dat er aan de oostzijde een kleine ophaalbrug over de gracht lag (afb. 22, p.18). Op de ambtsatlas van Liemers is ook te zien dat er een oostelijke weg op het terrein aanloopt, die destijds stopte bij de gracht en naar het zuiden afboog, maar sinds de demping ervan, en ook nu nog, de toegang tot het terrein vormt. Het huis was omgeven door redelijk uitgestrekte, toebehorende gronden en landerijen. Die omvatten naast het huis, de schuur en het erf binnen de gracht, onder meer twee boomgaarden, een tuin en een flink aantal percelen bouwland.

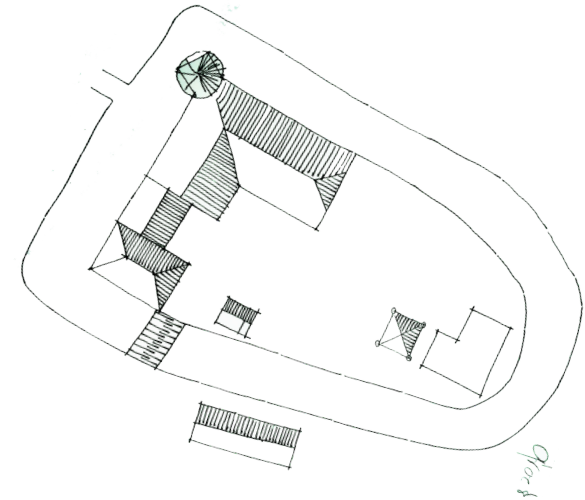
6. Mogelijk vervaardigd door Guionneau en gekopieerd na 1799, Gelders Archief en Bierens de Haan, Jas & Vredenberg 2013, 219.

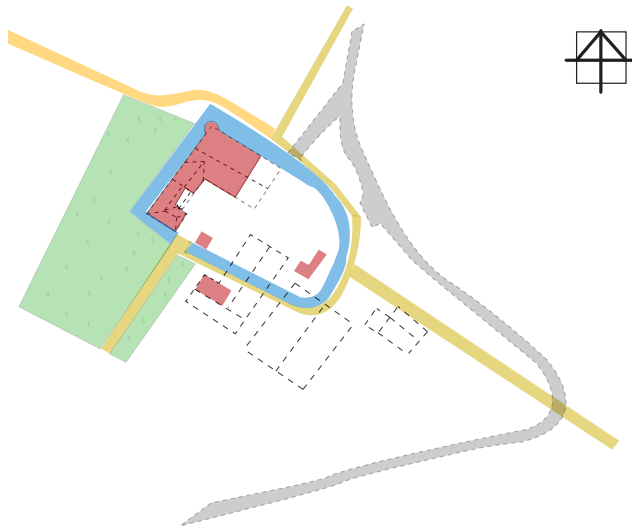
5. Detail uit de atlas maior van Joan Blaeu uit 1662 met de nederzetting Groessen, huis 'Ryswyk' en 'Berenklaau' in 'Cleefs territoir'.

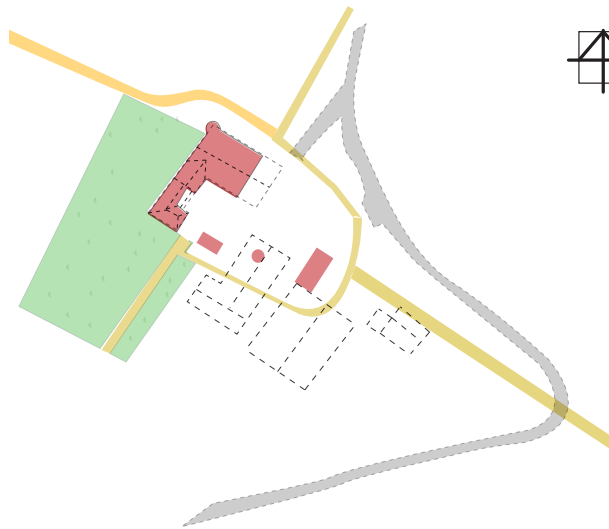
6. Op deze kaart is de schuur vernieuwd en vergroot en lijken beide paden die op het huis aanlopen, TMK 1932.

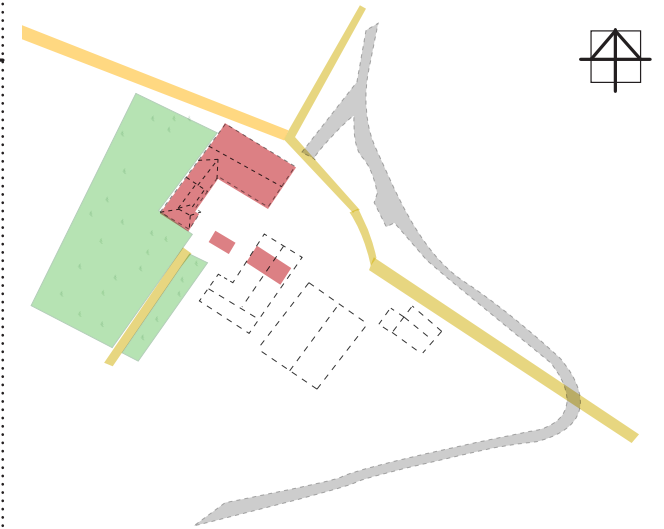
7. Gereconstrueerde suatieschets van de periode 1730-1742, Herman Jansse 1960 (RCE).

8. Situatie huis Rijswijk, bijgebouwen, gracht, boomgaard en padenstelsel omstreeks 1740. Gestippeld de huidige bebouwing en licht grijs huidige loop van de Rijswijksestraat.

9. De situatie van de bebouwing, de erfstructuur en de directe omgeving rond 1830.

10. De situatie van de bebouwing, de erfstructuur ven de directe omgeving rond 1930.

Bij de verkoop van het goed in 1730 door de familie Von Rockelfing werd de grootte vermeld. Het besloeg toen 63 morgen 132 roeden, ruim 20 hectare. Tussen 1736 en 1748 werden diverse stukken grond verkocht en aangekocht, waardoor het goed in 1786 uiteindelijk twee morgen groter was dan bij de verkoop in 1730. Uit een kaart van de Lymersche Schouwpolder uit 1810 blijkt dat het grondbezit van de eigenaren van huis Rijswijk dan nog aardig overeenkomt met de situatie in 1748.⁷

De omstreeks 1800 vervaardigde "Charte von dem im Amte Lymers", van W.H.C. von Rappard geeft nog iets meer informatie over de omgeving.⁸ (afb. 3) Vijf percelen grond rond het huis zijn aangegeven met verschillend agrarisch gebruik. Net buiten de gracht, in de buurt van de ophaalbrug staat een bijgebouw. Het pad dat langs het huis en de velden naar het noorden loopt (op de kaart rechts want het zuidwesten is naar boven gekeerd) wordt geflankeerd door een rij bomen. En voert mogelijk met een knik naar het nabijgelegen huis en voormalige havezate Beerenclaauw. Aan de noordelijke rand van het agrarische perceel waar het pad langsluopt staat een klein (agrarisch) gebouw.

Op deze kaart is het terrein zelf nog omgracht, waarbinnen alleen de bebouwing is ingetekend, die eerder op de ambtkaart van Liemers zichtbaar was, zodat we over de inrichting van het erf helaas geen nadere informatie krijgen. Volgens Jan Harenberg in Kastelen in Gelderland is het onwaarschijnlijk dat het huis een siertuin of parkaanleg heeft gekend omdat de eigenaren al vroeg elders woonden en de gronden in bruikleen gaven voor agrarische doeleinden.⁹ Op de hierboven genoemde historische kaarten is in ieder geval nauwelijks of geen sieraanleg zichtbaar rond huis Rijswijk.

In de atlas maior van Joan Blaeu uit 1662 wordt een aanleg rond huis Rijswijk gesuggereerd, maar details zijn nauwelijks te onderscheiden, zeker in vergelijking met bijvoorbeeld de uitgestrekte en in detail getekende aanleg van kasteel Middachten (afb. 5). Op de tekening van Jan de Beijer staan langs de gracht wat knotwilgen

getekend en met een beetje moeite valt er een boomgaard te ontwaren (afb. 22, p.18)

Op de kadastrale kaart uit de periode 1811-1832 is de gracht inmiddels grotendeels gedempt (afb. 4). Ook het gebouw net buiten de gracht is verdwenen. De L-vormige schuur aan het zuidkant van het erf, die op de eerdere kaarten stond aangegeven en op de tekeningen van Jan de Beijer in vervallen staat is weergegeven, is op de kadastrale kaart vervangen door een grotere schuur op een rechthoekige plattegrond. Ook de hooiberg die Jan de Beijer tekent is op de kadastrale kaart zichtbaar.

De latere Topografisch Militaire Kaarten (TMK) geven door hun kleine schaal slechts mondjesmaat nieuwe informatie over de inrichting van het erf, de bebouwing en de omringende landerijen. Wel wordt duidelijk dat huis Rijswijk na het dempen van de gracht op een kruispunt van paden of wegen is komen te liggen (afb. 6). Begin twintigste eeuw was nog een klein deel van de gracht aanwezig, maar inmiddels is deze helemaal gedempt. Een klein stuk greppel langs de oostelijke gevel van de boerenschuur is het enige herinnering aan de voormalige gracht.

De grootste verandering in de situatie nadien vond plaats vanaf 2002 met de aanleg van de Betuwelijn. De spoorlijn nadert het huis aan de zuidzijde tamelijk dicht. (afb. 15, p.15)

De Rijswijksestraat, die van oudsher naar het zuidoosten richting Kleef leidde, is voor de aanleg onderlangs het goed en ten noorden van de spoorlijn afgebogen naar het westen.

11. De schets van 1730 geprojecteerd op de huidige situatie.

7. Vermeld in Bruins en Jonker 2007.

8. Gelders Archief.

9. Bierens de Haan, Jas & Vredenberg 2013, 220.

12. Huis Rijswijk vanuit het noordwesten in 2002 (RCE).

13. Huis Rijswijk gezien vanuit het zuiden in 2002 (RCE).

2. Cultuurhistorische context

Inleiding

De precieze stichting of ontstaansgeschiedenis van huis Rijswijk (Ryswyk of Riswick) is lastig te achterhalen. De naam huis Rijswijk is mogelijk daterend. Door sommige historici wordt Rijswijk gezien als een verbastering van Rijnswijk. Het ontstaan van 'wijk'-namen wordt over het algemeen in de vroege (tot hoge) middeleeuwen geplaatst, tussen het jaar 450 en 1200.¹⁰ Rond huis Rijswijk zijn vondsten gedaan van een nederzetting uit omstreeks de tiende eeuw, wat erop kan duiden dat hier (in de buurt) ook al een hof was gevestigd. Rogdarius schrijft in zijn giftbrief uit 838: "in villa Gruosna ecclesiam dedicatam et curtis dominicatam et terram salaciam." Hieruit kan worden opgemaakt dat in Groessen destijds een kerk (ecclesia) stond en er een bewoonde burcht (curtis dominicata) te vinden was. Om welke burcht het precies gaat en waar deze heeft gelegen is lastig uit bronnen te achterhalen, maar het is goed mogelijk dat het een voorloper van Huis Rijswijk betreft. De romaanse tufstenen toren van de rooms-katholieke St. Andreaskerk in Groessen dateert uit de eerste helft van de twaalfde eeuw.

Vroege ontwikkelingen

Een versterkt huis of burcht was in deze contreien geen overbodige luxe. Uit een document van 1131 blijkt dat de parochianen van Duiven van de kerk van Groessen worden afgescheiden.¹¹ De kerkweg naar Groessen was volgens dit document te lang en te slecht, en vooral ook onveilig door de veelvuldige twisten in het gebied. Het economisch interessante gebied was aanleiding voor twisten tussen de twee gravenhuizen die meenden het er voor het zeggen te hebben: Gelder en Kleef. Van Nerée tot Baberich maakte al aannemelijk dat (delen van) de Liemers vóór 1257 tot het graafschap Kleef behoorde.¹² In dat jaar kocht graaf Otto II van Gelre bezittingen in de Liemers van het kapittel van St. Marie. Omdat zowel

Kleef als Gelre verspreide bezittingen hadden in het gebied, was er vaak onenigheid. De graven van Kleef vermeerderde in de eerste helft van de veertiende eeuw hun grondgebied door ontginning van delen 'woeste' grond. Andere landsheren deden dit ook, en mede daardoor liepen binnen een beperkt gebied de leengoederen van verschillende landsheren door elkaar.¹³ In een oorkonde uit 1348 omschreef graaf Johan I van Kleef dat ambt Liemers bestond uit: Zevenaar, Wehl, Duiven, Groessen, Beek, Didam en Westervoort. Deze laatste twee plaatsen gingen over op de heer van Bergh. Deze verkreeg ook Beek in 1447 als pand in zijn bezit.

Gelre en Kleef streden tijdens de middeleeuwen voortdurend om de zeggenschap over de Liemers. Van beide kanten is geprobeerd de bezittingen in één hand te verenigen. De zeggenschap over de niet zo ver van huis Rijswijk gelegen burcht Sevenaer was daarbij van wezenlijk belang. De oudste burchtaanleg dateert uit de dertiende eeuw, maar in de elfde en twaalfde eeuw was hier al sprake van een hof.¹⁴ De burcht was de belangrijkste versterking in dit gebied van waar de ambtman zijn gezag uitoefende namens de landsheer. Aangenomen wordt dat de burcht vanouds her het eigendom was van de graven, later hertogen, van Kleef. Vanaf 1355 wisselde tengevolge van verpandingen de zeggenschap over de burcht enkele malen tussen Kleef en Gelre. Omstreeks 1400 was de burcht in Gelderse handen en werd deze door Kleefs krijgsvolk verwoest ("ingenoomen en uitgeroofd"). Binnen enkele jaren is toen een burcht met zeer zware muren van bijna vijf meter dik gebouwd in opdracht van hertog Adolf van Kleef.

In 1406 werd de Liemers definitief bij Kleef gerekend. Het westelijke deel van de Liemers maakte vanaf dat jaar tot 1815 deel van het hertogdom Kleef, dat vanaf 1666 onderdeel van Brandenburg-Pruisen werd. De voormalige graafschap Bergh, Gelders leen sinds de veertiende eeuw vormde het oostelijke deel.

Het bleef onrustig in het gebied. Johan hertog van Kleef schonk Zevenaar in 1487 stadsrechten om er een vesting en toevluchtsoord van te maken voor zijn land in de

Liemers, dat kort ervoor geleden had onder een oorlog. Rooftochten en plunderingen hadden het gebied onveilig gemaakt.

Uit het bovenstaande moge duidelijk worden dat er in de middeleeuwen veel om de Liemers te doen was tussen Gelre en Kleef en dat beide landsheren hun macht in het gebied probeerden te consolideren. Dat gebeurde door middel van de bouw van burchten, maar ook door het geven van toestemming aan leenmannen voor de bouw van versterkte huizen, die 'open' waren voor de graaf, oftewel, waar de graaf aanspraak op kon maken tijdens een conflict.

Latere ontwikkelingen

In de Tachtigjarige Oorlog had de Liemers opnieuw te lijden, onder andere van rondtrekkende troepen. Omstreeks 1600 trok prins Maurits door het gebied. Waarschijnlijk zal hij burcht Sevenaer gebruikt hebben als onderkomen en uitvalsbasis. In 1638 werden in de burcht Duitse troepen gevestigd. De Nederlandse plaatsen die tot het hertogdom Kleef behoorden, waaronder Groessen en Duiven, kenden vanaf de Franse tijd opnieuw een bewogen geschiedenis, want de machthebbers in deze gebieden wisselden elkaar vanaf 1790 snel af. Toen in 1808 Nederland bij Frankrijk werd ingelijfd, gingen ook al deze plaatsen tot Frankrijk behoren. Het hertogdom Kleef ging in 1806 via het Hertogdom Berg over naar het koninkrijk Pruisen. In 1813 trokken Pruisische troepen de Liemers binnen en herstelden de oude rechten, die tot de Franse inval in 1795 tot het Hertogdom Kleef hadden behoord. Na de val van Napoleon en het Congres van Wenen werden de meeste Kleefse enclaves in de Liemers afgestaan aan Nederland. Ze werden vervolgens in het Nederlandse systeem van gemeenten ingepast. In de Liemers werden Zevenaar, Duiven en Wehl zelfstandige gemeenten.

10. RAAP 2006, voor de vroege middeleeuwen wordt de periode 450-1000 gehanteerd.

11. Nerée tot Babberich 1917.

12. Nerée tot Babberich 1917, 28-30.

13. Tinnars 1953, 77-78.

14. www.burchtsevenaer.nl.

14. De noordwestelijke gevel van huis Rijswijk in juni 2014.

Bewonersgeschiedenis huis Rijswijk

In een artikel uit 1959 merkt de auteur op dat huis Rijswijk een nog weinig ontsluitende geschiedenis heeft.¹⁵ Lange tijd gingen de artikelen die over het huis gepubliceerd werden in op de bewonersgeschiedenis. In middeleeuwse bronnen worden leden van de familie Van Ryswyck vermeld, maar of zij een relatie hadden met het goed is niet bewezen.¹⁶ De eerste eigenaar die met zekerheid in bronnen kan worden vastgesteld is een zekere Pelgrim ten Haeff. Hij was in 1410 eigenaar. De Ten Haeff's zijn waarschijnlijk door erfopvolging of een huwelijk eigenaar van Rijswijk geworden. De laatste Ten Haeff, die eigenaar was van Rijswijk, wordt vermeld in 1478 op een Riddercedul van de Kleefse Ridderschap vanwege het bezit van huis Rijswijk.

In 1563 wordt Roloff van Heeckeren vermeld als waarschijnlijke bewoner van Rijswijk. Tegen het einde van de vijftiende eeuw kreeg Frans Spieringh het goed in eigendom door zijn huwelijk met Maria Coenen. Samen met zijn broer Goossen liet hij een bewoonbaar huis tegen de toren bouwen, zo blijkt uit bronnenonderzoek en wordt algemeen aangenomen, al zijn de bouwhistorici, zoals straks zal blijken, het daar niet helemaal over eens. Zijn zoon Adriaan volgde hem op als heer van Rijswijck. Hij overleed in 1604. Zijn jongste zoon Goossen Johann erft het goed Rijswijk. Hij bewoont het huis zelf niet, maar verpacht het aan zijn rentmeester.

In 1642 kocht Ludwig von Rockelfing het goed. Bijna een eeuw later verkocht een nazaat van deze Von Rockelfing het goed Rijswijk deels aan de erven Coenen. Generaal-majoor Derck van Eck werd voor een derde deel mede-eigenaar. De eigenaren besloten het goed in 1730 te verpachten als boerderij aan een landbouwer. Het hele bezit werd in 1764 verkocht aan Lubbert Jan van Eck, die als gouverneur van Ceylon (het huidige Sri Lanka) een fortuin vergaarde en belegde in gronden in Nederland. Hij overleed een jaar later waardoor het goed overging op zijn nicht Janette Wilhelmina baronesse van Eck. In 1790 verkocht zij het bezit aan Heinrich Wilhelm Conrad van Rappard. Binnen enkele jaren ging

15. H. Stam, 'havezathe Ryswyk te Groessen bij Zevenaar', in: De Graafschapsbode 27 maart 1957, geciteerd in: Bloem 2002, 2.

16. Bierens de Haan, Jas & Vredenberg 2013, 219.

het goed in verschillende handen over. Door huwelijk kwam Rijswijk in bezit van de familie Bender, en vervolgens in 1820 in handen van de familie Van Nispen. In 1832 werd huis Rijswijk kadastraal ingedeeld bij Groessen en Loo, sectie C nummer 342. Eigenaar is dan jhr. L.C.J. van Nispen, burgemeester te 's Heerenberg.¹⁷ In 1956 verkocht jonkvrouw E.L.M. van Nispen tot Pannerden, vrouwe van Rijswijk (1885-1961), het goed aan de familie Elfrink. In 1998 volgde een gedwongen verkoop van het goed aan de Nederlandse Spoorwegen voor de aanleg van de Betuwelijn. Nadat de beoogde afbraak geen doorgang kon vinden werd huis Rijswijk teruggekocht door de familie Elfrink, die het in 2001 doorverkocht aan de familie Buring.

17. Bruins en Jonker 2007, 36.

15. Zicht op huis Rijswijk vanaf de kruisiging van de Betuwelijn met de fly-over.

16. Huis Loowaard, tekening Jan de Beijer (ECAL).

17. Huis Loowaard in 1955 (ECAL).

18. Huis de Beerencloauw (ECAL)

19. Huis Lathem, naar een tekening van Jan de Beijer.

20. Huis Lathem (foto John Wennips, kastelen in Nederland). Het hoge gedeelte met traptoren is tijdens WOII opgeblazen.

21. Huis de Magerhorst in 1955 (ECAL).

3. Architectuurhistorische context

Inleiding

Het huidige huis bestaat uit een L-vormig bouwdeel met een samengestelde kap, een lagere aanbouw parallel aan de 'poot' van de L en een nog lager bouwdeel dat de verbinding vormt met grote, dwars geplaatste schuur. Het complex lijkt het uiterlijk te hebben van een negentiende-eeuwse boerderij, maar in het L-vormige deel zijn belangrijke delen van de middeleeuwse havezate bewaard gebleven. De oudste delen van het bestaande huis Rijswijk dateren uit de vijftiende, en mogelijk de veertiende eeuw.¹⁸

De oorsprong van Huis Rijswijk wordt in de publicatie *Kastelen in Gelderland* gedateerd in de dertiende eeuw, en het huidige huis werd mogelijk gesticht in de veertiende eeuw. De oorsprong van het huis gaat, zoals uit het vorige hoofdstuk al duidelijk werd, waarschijnlijk veel verder terug. In de giftbrief van 838 is sprake van een curtis bij Groessen, al is niet zeker of hier (een voorloper van) huis Rijswijk mee bedoeld werd. In de Liemerse dijkbrief van 1328 worden 26 hoven vermeld, waar hof Rijswijk, zo is de consensus, deel van uitmaakte. In de twaalfde eeuw was er dus een huis Rijswijk aanwezig, en mogelijk al eerder.

Curtis, kasteel of havezate

Huis Rijswijk wordt in *Kastelen in Gelderland* gezien als een havezate en kasteel. Op de website *kastelen in Nederland* wordt huis Rijswijk ook gerekend tot de 'echte' kastelen. Dit vraagt om een nadere toelichting. Onder een kasteel wordt in de regel een middeleeuws gebouw verstaan dat een verdedigbaar karakter, dikke muren, grachten en ophaalbrug, combineert met bewoonbaarheid. De nadruk lag echter op de verdedigbaarheid. De kastelen werden gesticht in destijds bewoond en dus voor machtsverhoudingen interessant gebied. Over het algemeen lagen de omgrachte kasteelterreinen in beekdalen en ontstonden er rond de kastelen vaak nederzettingen of stadjes. Op de kaart van Joan Blaeu van het kwartier Zutphen uit 1662 staan verschillende,

nu nog bestaande kernen die ontstaan zijn bij kastelen vermeld, waaronder Millinge, Middachten, Biljoen en Lathem. Sommige kastelen waren het onderkomen van de landsheren, meestal in zijn afwezigheid bewoond en waargenomen door zijn ambtsman. Andere waren leengoederen van landsheren. Veel kastelen groeiden uit tot comfortabel bewoonbare huizen.

De curtis dominicate, waarvan sprake was in de giftbrief van Rogdarius uit 838, is een bewoonde burcht of woontoren omgeven door een ringgracht met landerijen. Op de 26 hoven die in de dijkbrief uit 1328 worden genoemd woonden een hofbezitter (hovenier of hovenere). Deze leenmannen van de landsheer hadden recht op schaapsdrift op de niet ontgonnen gronden. Het waren de latere ridders. De hoven worden daarom in de dijkbrief uit 1328 ook wel 'rittersitze' genoemd.¹⁹ Het waren dus adellijke hoven en zo groeide menige curtis uit tot havezate.

Een havezate is een adellijk huis met adellijke privileges, zoals het recht op duivenvlucht, de jacht en visrecht. Een havezate ontstond vaak uit een boerderij met een herenkamer of 'steenen camer' waar de grondeigenaar de pacht inde van zijn pachtboeren. In de zeventiende eeuw was de havezate een riddermatig goed. Het bezit hiervan was een voorwaarde voor lidmaatschap van een ridderschap. De havezate moest dan aantoonbaar lange tijd in bezit van een adellijke familie zijn, en versterkt zijn. De versterking bestond meestal uit een gracht en een ophaalbrug. In het graafschap Zutphen moest een stemgevende havezate ook een bepaalde omvang hebben.

Een havezate groeide vaak uit tot kasteelachtig goed zodat het onderscheid met een kasteel soms moeilijk te maken is. Kastelen konden overigens ook adellijke privileges toebedeeld krijgen en worden zodoende ook tot de havezaten gerekend.

Huis Rijswijk voldoet eigenlijk aan beide definities, die overigens min of meer door elkaar lopen. Tegenwoordig is door het dempen van de gracht en latere verbouwingen het versterkte karakter van het kasteel of havezate

nauwelijks meer te herkennen. Huis Rijswijk was in de achttiende eeuw over zijn hoogtepunt heen. In 1742 was het huis een ruïne volgens Jan Harenberg in *Kastelen in Gelderland*. Deze conclusie is waarschijnlijk gebaseerd op de twee tekeningen die Jan de Beijer in dat jaar van het huis vervaardigde (afb. 22 + 23).

In de loop van de achttiende eeuw kwamen veel adellijke families die afhankelijk waren van grondbezit in de problemen. Het bezit van boerderijen en landerijen garandeerde niet langer een goed inkomen en veel belastingvoordelen werden langzaam opgeheven. Veel adellijke huizen werden verkocht, raakten langzaam in verval en verdwenen van de kaart of raakten in gebruik als boerderij. Dit laatste lot was ook huis Rijswijk beschoren.

Havezaten in de Liemers

Tot 1200 zijn in de provincie Gelderland 40 burchten, mottes en kastelen gesticht. Tussen 1200 en 1300 kwamen daar nog 37 kastelen bij. Maar het merendeel is gesticht tussen 1300 en 1400. In die eeuw zijn er bijna 130 in de provincie Gelderland bijgekomen.²⁰

Huis Rijswijk is volgens de vermelding in *Kastelen in Gelderland* een van de oudste havezaten in de Liemers. Een vergelijk met andere havezaten en kastelen in de Liemers wijst dit ook uit.²¹ Veel oude havezaten in het oosten van Gelderland en de Achterhoek verdwenen in de achttiende en negentiende eeuw. Van de 26 hoven die worden genoemd in de dijkbrief van 1328 bestaan er nu nog slechts enkelen. Nerée tot Babberich noemde Babberich, Beerenclauw, Camphuysen, Enghuysen, Leemcuyl, Loowaard, Magerhorst, Mathena, Ploen, Poelwijk, Rijswijk, Sevenaer en Swanepoll.²² Maar ook hiervan zijn er enkele verdwenen. Zo werd het vervallen huis Ploen in 1893 afgebroken en vervangen door de huidige hallenhuisboerderij. Poelwijck, een goed dat al in 1370 in een andere bron werd genoemd, werd kort na 1890 afgebroken en vervangen door een boerderij, die nog aan drie zijden is omgracht. Enghuizen werd na zware beschadigingen tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog gesloopt. Het huis was in de achttiende

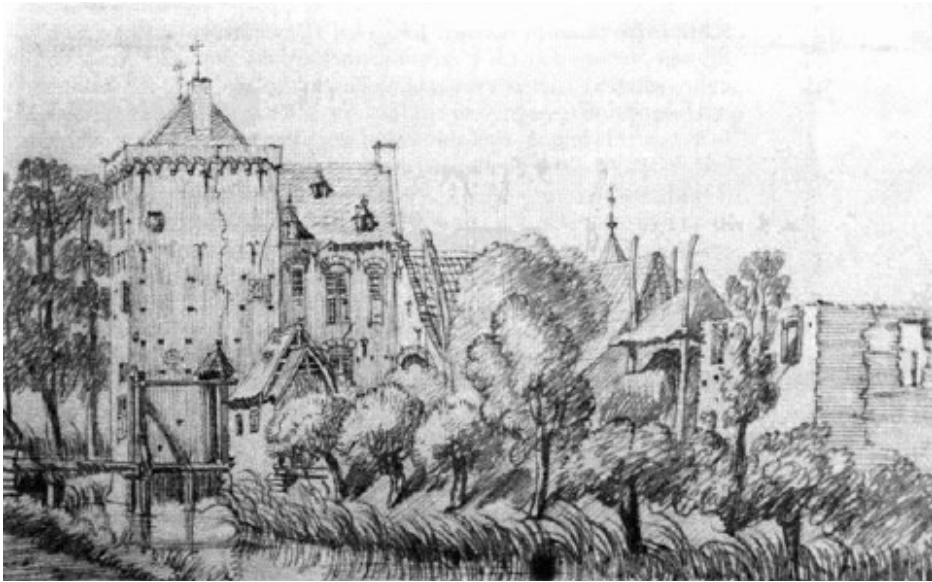
20. Bierens de Haan, Jas & Vredenberg 2013, 17-18.

21. De informatie in deze paragraaf komt uit Bierens de Haan, Jas & Vredenberg 2013, tenzij anders vermeld.

22. Nerée tot Babbarich 1917, 39.

18. Bierens de Haan, Jas & Vredenberg 2013, 219.

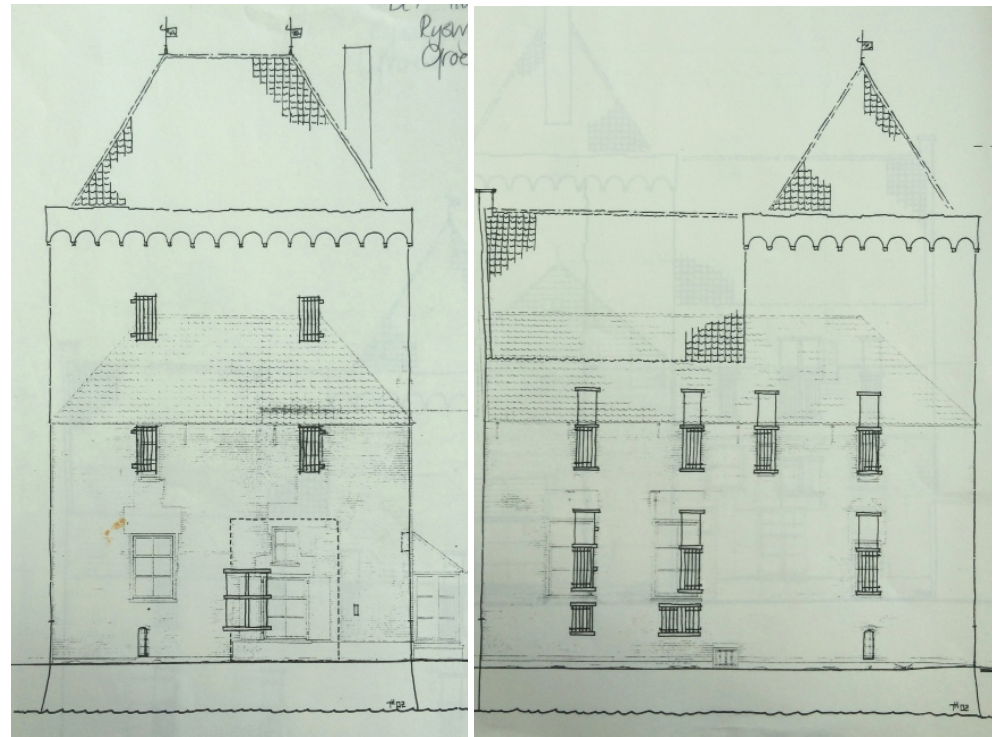
19. Nerée tot Babberich 1917, 33.

22. Huis Rijswijk vanuit het zuidwesten, tekening Jan de Beijer ca. 1742. Het torengedeelte is zichtbaar, evenals haaks erop de woonvleugel met renaissance stijlkenmerken. Een houten bruggetje vormt de toegang tot het omgrachte terrein.

23. Zicht op huis Rijswijk vanuit zuidoosten met de losstaande toren rechts van het midden, tekening Jan de Beijer ca. 1742.

24. Reconstructie van het torengebouw, de westzijde (links) en noordzijde (rechts), Herman Jansse 1960 (RCE).

eeuw al tot de middeleeuwse kelders afgebroken om op de fundamenten een nieuw huis te kunnen bouwen. Over de stichting van Swanepol is verder niets bekend. De havezate werd in 1947 afgebroken.

Het aan de gronden van Rijswijk grenzende huis de Beerenclauw, moet ook een van de 26 hoven zijn die in de dijkbrief van de Liemers worden vermeld (afb. 17). De kelders en mogelijk delen van het opgaande muurwerk dateren uit de late middeleeuwen.²³ Het huis is lang in gebruik geweest als boerderij. Het kasteelachtige uiterlijk dateert uit de negentiende eeuw.

Camphuysen ligt op een nog grotendeels omgracht terrein tussen Babberich en Zevenaer. De oudste delen van de fundamenten stammen waarschijnlijk uit de (late) veertiende eeuw.

De kern van het huidige Huis Sevenaer, niet te verwarren met de burcht Sevenaer, dateert uit 1400. Het hoofdgebouw van de voormalige havezate is vermoedelijk rond 1575 gebouwd. In later eeuwen is het verbouwd en uitgebreid.

De oorsprong van het verder naar het oosten gelegen huis Babberich gaat terug tot de veertiende eeuw. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog maakte het deel uit van de defensielinie van prins Maurits tegen de Spanjaarden. De huidige verschijningsvorm dateert uit 1784, mogelijk met gebruik van ouder muurwerk. Oorspronkelijk maakte ook een poorttoren deel uit van het complex. Mathena in Zevenaer is waarschijnlijk gesticht vóór 1335. Het goed, waarop leden van de Kleefse ridderschap woonden, wordt voor het eerst vermeld in 1355. Het gebouw bevat mogelijk nog zestiende-eeuws muurwerk, maar heeft zijn huidige uiterlijk rond 1780 gekregen.²⁴

De Magerhorst in Duiven is een voormalige havezate, die voor het eerst wordt genoemd in 1546. Het huidige gebouw kwam in 1549 gereed, getuige een opschrift op de achtkantige traptoren (afb. 21). Het geheel gewijzigde restant van het huis was lange tijd in gebruik als boerderij.

Het huidige huis Loowaard in Groessen is vermoedelijk in 1565 gebouwd of verbouwd op een verhoging bij een

23. Stenvert 2000, 183.

24. Bierens de Haan, Jas & Vredenberg 2013, 529 en Stenvert 2000, 349. Sinds 1981 biedt het onderdak aan het Liemers museum.

inham van de Nederrijn, met een achtkantige bakstenen traptoren (afb. 16 + 17). De muren zijn te zwak om van een versterkt huis te spreken. Het tweebeukige woongedeelte van huis Rijswijk is in opzet vergelijkbaar met Loowaard.

Andere (voormalige) havezaten in de regio, die vroeger tot de Liemers behoorde, gaan soms verder terug dan de hoven die werden genoemd in de Liemerse dijkbrief uit 1328. Maar de fysieke restanten zijn over het algemeen niet ouder dan de oudste delen van huis Rijswijk. Het ten noordoosten van 's Heerenberg gelegen kasteel Wisch, ook wel 'Hof Terborg' genoemd, wordt voor het eerst vermeld in 1207. Het huis is in de periode 1528-1533 grotendeels verwoest. Van vóór die tijd dateren de forse laatvijftiende-eeuwse ronde toren en mogelijk ook de vierkante toren, die staan tegen het zeventiende-eeuwse L-vormige huis.

Huis Lathum in het gelijknamige dorp ten noorden van Duiven is waarschijnlijk gesticht vóór 1227, omdat dan al enkele heren van Lathum worden genoemd. De eerste vermelding van het kasteel zelf dateert uit 1355, als sprake is van het platbranden van 'dat huys tot Laetem' dat dus voor die tijd al moet hebben bestaan. Het huis werd daarna opnieuw opgebouwd. Het hoge woonhuisgedeelte werd op 2 april 1945 door de Duitsers opgeblazen. Het poortgebouw van het complex was al vóór 1832 verdwenen. Het nog bestaande gedeelte dateert uit de vijftiende eeuw (afb. 19 + 20).

Havezate Luynhorst of Ludenhorst, ten noordwesten van Didam, werd omstreeks 1340 gesticht. Volgens een gevelsteen met opschrift is de havezate in 1788 herbouwd. In de westgevel van het huis is nog zestiende-eeuws muurwerk aanwezig, mede gedateerd aan de hand van de kleine steen in de oostgevel met daarop het jaartal 1560. Ook bestaat nog een gedeelte van de ringgracht.

Uit dit beknopte overzicht van havezaten en kastelen in de Liemers wordt duidelijk dat huis Rijswijk behoort tot de oudst vermelde hoven met restanten in het huidige complex uit de vijftiende en mogelijk de veertien-

de eeuw. Het behoort daarmee tot de oudste havezaten van de Liemers. Zoals uit de navolgende paragraaf over de bouwgeschiedenis zal blijken, had huis Rijswijk ook een poortgebouw, zoals bijvoorbeeld huis Babberich en Lathem, dat mogelijk toegang gaf tot een groter complex dan de huidige opzet.

Beknopte bouwgeschiedenis

Een tekening uit 1742 van Jan de Beijer geeft een goed beeld van de oudere verschijningsvorm van het huis, al zijn zijn tekeningen niet altijd even betrouwbaar. De contouren van het hoofdgebouw komen overheen met de kaart in de ambtsatlas van Liemers uit 1734. Op de tekening is te zien dat het westelijke deel van het L-vormige bouwdeel voorheen een hogere toren was, afgedekt met een tentdak en voorzien van een omloop met een boogfries, die het huis een verdedigbaar uiterlijk gaven. Haaks daarop sloot een smalle en lagere woonvleugel aan met renaissance stijlenmerken. Op de woonvleugel sluit een L-vormige schuur aan. De drie bouwvolumes vormden zo een U om een beschutte plaats. De schuur had aan deze plaats een inrijdeur. De datering van de schuur in de achttiende eeuw volgt uit het feit dat het huis dan ruim tien jaar wordt verpacht als boerderij en inmiddels aan deze functie is aangepast. Links op de voorgrond van de tekening van Jan de Beijer is een ruïne zichtbaar, waarschijnlijk is dit het L-vormige bijgebouw dat ook in de ambtsatlas staat aangegeven (afb. 22).

Op een tweede tekening van Jan de Beijer, gemaakt vanuit het zuidoosten, staat een vrijstaande, ronde toren getekend (afb. 23). Op de kadastrale kaarten (1811-1832) is deze toren duidelijk, en in de Liemerse ambtsatlas wat moeilijker, te ontwaren als een aangebouwd onderdeel tegen de noordoostelijke hoek van de boerenschuur (afb. 4). Ook op een kadastrale hulpkaart uit 1885 staat deze hoektoren afgebeeld als onderdeel van het complex, zo vermeldt Buro2.

Bouwhistoricus Herman Janse, werkzaam bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu RCE) bezocht huis Rijswijk in 1960, maakte reconstructietekeningen en stelde een beknopte rapportage op (afb. 7 + 24). Door

27. De aansluiting van het metselwerk van het oudste gedeelte links, het torendeel, op de 19de-eeuwse tussenvleugel van na 1883.

25. De tussenvleugel van na 1885 is voorzien van nieuwe kozijnen op de begane grond.

26. De aangeheelde stukken van de kozijnen in de noordgevel zijn al weer weggerot.

28. De stalen kozijnen van de schuur kennen een fraaie detaillering, maar vergen nodig onderhoud.

29. De schuur lijkt grotendeels gefundeerd op oudere, rode bakstenen.

deze rapportage en het bouwhistorische onderzoek van Buro2 uit 2002 wordt veel van de bouwgeschiedenis verklaard. Het is niet de bedoeling om in dit rapport de buitengewoon interessante bouwhistorie compleet in kaart te brengen. Wel wordt hieronder beknopt op de ontwikkeling van de verschillende bouwdelen ingegaan om de monumentale waarde van de afzonderlijke elementen en het ensemble te kunnen bepalen.

De oudste delen van huis Rijswijk dateren volgens de bevindingen van Buro2 uit de vijftiende eeuw en mogelijk uit de veertiende eeuw. Volgens verschillende publicaties, waaronder Kastelen in Gelderland (2013), die zich baseren op een vermelding in bronnen, werd tegen het einde van de vijftiende eeuw door Frans Spieringh en zijn broer een woonvleugel van twee bouwlagen met een zadeldak tegen de toren gebouwd, het deel met de renaissance stijlkenmerken op de tekening van Jan de Beijer. Herman Janse meldt in zijn rapport: "Hoewel de indeling meerdere bouwperiodes zou doen veronderstellen, is daarvan aan de gevels en in het inwendige niets te vinden. Bouwnaden zijn er niet. Ook het feit, dat de trap naar de zolder boven de hoofdvlleugel in de dwarsvleugel begint wijst er op, dat deze delen in dezelfde tijd zijn ontstaan." Buro2 gaat er, net als Herman Jansse, vanuit dat het L-vormige gebouw in één fase is gebouwd.

Uit het bouwhistorisch onderzoek bleek dat het zuidelijke deel van de toren oorspronkelijk een poortgebouw moet zijn geweest. Volgens Buro2 is het mogelijk dat dit poortgebouw toegang gaf tot een groter complex, zoals bijvoorbeeld bij huis Babberich en Lathem, of dat men de bouw van een groter complex voor ogen had. Op de tekening van Jan de Beijer uit 1742 is de poort al onherkenbaar dichtgezet (afb. 22).

Bruins en Jonker vermelden in hun artikel dat volgens kadastrale gegevens de nieuwe eigenaar Otto van Nispen tot Pannerden in 1886 een nieuwe schuur liet bijbouwen waarna de percelen worden samengevoegd en voorzien van een nieuw kadastraal nummer C982.²⁵ De auteurs veronderstellen dat het hier gaat om het tweelaagse bouwdeel dat parallel tegen de woonvleugel is gebouwd, waarin zich nu de toegang tot het complex bevindt. Dit bouwdeel heeft echter in zijn huidige

25. Bruins en Jonker 2007, 36.

verschijningsvorm nauwelijks wat weg van een schuur, en kan dus mogelijk op een ander bijgebouw slaan. Afgaande op kaartmateriaal is de tussenvleugel in ieder geval gerealiseerd tussen het vervaardigen van de kadastrale hulpkaart uit 1885 en de topografische kaart uit 1906 (afb. 25). In deze periode is ook de toren afgeknut en van een nieuw schilddak voorzien, en waarschijnlijk ook de hoektoren afgebroken. Door de verlaging van het torengedeelte en daarmee het verwijderen van de elementen die het verdedigbare karakter bepaalden, zoals de omgang, en door het dempen van de gracht en het eeuwenlange gebruik als boerderij is Huis Rijswijk lange tijd niet als havezate herkend.

Begin twintigste eeuw is de schuur vervangen door een grotere, moderne schuur met een hogere kap. De schuur heeft een rechthoekige plattegrond, die groter is dan de eerdere schuur op de tekening van Jan de Beijer en blijkt uit vergelijking van historisch kaartmateriaal. De schuur heeft een kleine aanbouw die aansluit op de twee woonvleugels met aan de noordzijde dezelfde gietijzeren stalramen met een opvallende bladvormige decoratie. De architectuur vertoont Duitse invloeden, zoals de getrapte fries onder de dakrand van de topgevels. Volgens Buro2 is de schuur van weinig cultuurhistorisch belang, is de architectuur nog goed herkenbaar en herbergt zij weinig bouwhistorische verrassingen. Opvallend is ons inziens wel dat de fundering bestaat uit oudere, rode bakstenen die doen vermoeden dat de nieuwe schuur deels op de fundering opgetrokken van de eerder schuur, of dat er gebruik is gemaakt van materiaal dat bij de afbraak van eerdere bouwdelen beschikbaar kwam (afb. 29). De gevels zijn vrijwel gaaf, op een ingreep in de voorgevel na, maar verkeren deels in slechte toestand. Het dak is gedekt met asbestplaat.

Uit de jaren dertig van de vorige eeuw zijn nog kippenhokken bijgebouwd.²⁶ In 1969 is huis Rijswijk aangewezen als rijksmonument. Na die tijd hebben er nauwelijks wezenlijke veranderingen plaatsgevonden, op de bouw van een erker aan de zuidzijde van het voormalige torengebouw na en enkele aanpassingen aan de schuur, met name in de voorgevel.

26. Bruins en Jonker 2007, 36.

Bouwhistorie op een rij

838

Vermelding *curtis domestica* bij Groessen

1328

Eerste vermelding hof Rijswijk

15e of mogelijk 14e eeuw

Bouw verdedigbare toren met poort.

15e eeuw

Bouw of aanpassing lagere woongedeelte met renaissancevensters

1730

Verpachting als agrarisch goed, mogelijk aanbouw schuur

1734-1811

Demping gracht

Na 1883

Bouw bouwdeel tussen poortgebouw en schuur
Verlaging torendeel en aansluiting kap op woonvleugel

ca. 1927

Vervanging schuur door nieuwe en grotere schuur

1930 en 1939

Bouw kippenhokken

1969

Ontwikkeling restauratieplannen, niet uitgevoerd

2002

Ontwikkeling nieuwe restauratieplannen

2002-2010

Herstelwerkzaamheden

30. Zicht op de kap van het laatnegentiende-eeuwse bouwdeel vanuit het voormalige poortgebouw, door het restant van het venster op afbeelding 41.

31. Een venster op de eerste verdieping van de vijftiende-eeuwse woonvleugel van het oudste deel, is dichtgezet met de bouw van de tussenvleugel omstreeks 1886.

32. Het voormalige privaat in dezelfde ruimte met de dichtgezette vensters, de eerste verdieping van de vijftiende-eeuwse vleugel.

33. Telmerken in de kap van de oudste twee vleugels.

34. Het dak van de twee oudste vleugels is tijdens restauratiewerkzaamheden gedekt met betonpannen.

35. Restanten van het rookkanaal op de verdieping van de oudste vleugel.

Interieur

Bij inwendig onderzoek van het oudste deel van Huis Rijswijk is gebleken dat drie muren van het torengebouw 115 cm dik zijn en een vierde muur, waarin de trap naar de bovenverdieping leidde, 170 cm dik. De trap naar de zolder is in de dikte van de muur uitgespaard en deels van bakstenen (afb. 37, 38, 51). Op de bovenverdieping zijn de muren iets lichter uitgevoerd, waarvan drie muren in dikte variërend van 75 tot 110 cm en de vierde muur, waarin de trap was verwerkt die toegang gaf naar de omloop, bleek 170 cm dik. De dikte van de muren bewijst dat dit bouwdeel, de voormalige toren, er niet alleen verdedigbaar uitzag, maar dat ook daadwerkelijk was.

Het huis is intern bouwhistorisch bijzonder interessant aangezien het een aantal opvallende interieuronderdelen kent. Het noordelijke deel van de toren had een onderkelderde opkamer. De kelder loopt door onder de woonvleugel. Het dichtgezette poortgebouw werd op de begane grond ingericht als opkamer. Restanten van een rijke schouw en dito behang vormen hier nog de laatste herinnering aan (afb. 40). Twee verdiepingen erboven zijn nog restanten van het rookkanaal aanwezig (afb. 35). De houten vloeren in de oudste delen van het gebouw, de voormalige toren en de woonvleugel kennen nog hun middeleeuwse opzet met moer- en kinderbinten (afb. 49). Het vloerniveau in de afzonderlijke bouwdelen verschilt. De aansluiting van de hoofdtrap in het muurwerk van het oudste deel op deze niveau's is bijzonder en geeft een groot kruip-door-sluipdoor gevoel (afb. 38). Op de verdieping van de woonvleugel bleef een privaat bewaard (afb. 32).

Bij de bouw van de tussenvleugel omstreeks 1886 zijn enkele vensters dichtgezet in de zuidwand van de woonvleugel van het oudste deel (afb. 31 en 48), zowel in de kelder als op de eerste verdieping. Deze zijn in het interieur nog wel afleesbaar.

In het eerste kwart van de twintigste eeuw onderging het interieur op een aantal plaatsen een modernisering. Er werden schuifdeuren aangebracht, een nieuwe terracotta schouw en inbouwkasten. De huidige gang tussen de keuken in het bouwdeel uit de negentiende eeuw en het poortgebouw werd met opvallende tegels bekleed.

Verval en restauratiepogingen

In de loop van de twintigste eeuw raakte het huis echter opnieuw in verval. In 1969 diende de eigenaar G.H.W. Elfrink sr. een subsidieverzoek in bij de minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, voor een tegemoetkoming in de kosten voor onderzoek om tot een restauratie van het huis te komen, dat door lekkage en verval praktisch onbewoonbaar was. Het jaar erop droeg Elfrink de boerderij over aan zijn 31-jarige zoon: 27 ha. cultuurgrond met 35 melkkoeien, 12 fokzeugen, 60 mestvarkens en 60 stuks jongvee. De boerenfamilie vroeg bij de gemeente een sloopvergunning aan. Ook in een brief aan de minister vroeg Elfrink sr. om toestemming voor sloop, aangezien het voor zijn zoon en schoondochter "een onmogelijke taak is om het huis te bewonen en onderhouden". De minister reageerde op 9 maart 1970 met de mededeling dat: "het gebouw door de historische kwaliteit en ligging dermate belangrijk [is] dat restauratie met voorrang kan plaats vinden[...] Ondanks de in de loop der tijden toegebrachte verminkingen is het huis uit een oogpunt van geschiedenis en medegelet op de ligging in het landschap van zo groot belang, dat getracht moet worden, het behoud te verzekeren". Enkele dagen later volgt een brief met een positieve reactie op het restauratieplan en een toezegging voor tegemoetkoming in de kosten van vooronderzoek. Ook de Gedeputeerde Staten van Gelderland reageerde in een schrijven aan de minister: "In bouwhistorisch opzicht behoort Rijswijk tot een groep van kleine, maar waardevolle Gelderse kastelen. Het verdwijnen van dit huis zou voor het monumentenbezit onzer provincie dan ook een ernstig verlies betekenen."²⁷ In 1969 werd het woonhuis door architectenbureau Clerx en Ovink uit Doetinchem ingemeten en in tekening gebracht. Toch kwam het niet tot een volledige restauratie van huis en schuur.

In 2004 heeft het echterpaar Buring een vooronderzoek voor restauratie laten uitvoeren door TAK architecten. Twee jaar later liet de familie Buring een restauratieplan opstellen door Jan Freriks architect BNA uit Terborg. Alle verschillende restauratieplannen ten spijt is de huidige

²⁷. Brief aan de minister van cultuur, recreatie en maatschappelijk werk, d.d. 8 juni 1970.

staat van onderhoud van het pand, vooral van het oudste L-vormige deel vrij slecht. Het huis heeft wel verschillende herstellingen ondergaan. Zo is het dak van het oudste L-vormige opnieuw gedekt met betonpannen (afb. 34). Op een aantal plaatsen zijn raamkozijnen aangeheeld, maar met een slechte kwaliteit hout zodat deze aanhelingen inmiddels nog verder zijn weggerot dan de oudere delen van de kozijnen en ramen (afb. 26).

36. Het restant van het oostelijk deel van de gracht, dat langs de zijgevel van de schuur loopt.

4. Archeologische context

In opdracht van de gemeente Duiven heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in 2006 een archeologische waarden- en verwachtingskaart vervaardigd. Hierin zijn alle tot dan toe bekende archeologische gegevens verwerkt.

Het rapport vermeldt dat de historische kernen van Oud Zevenaer en Zevenaer, Groessen en mogelijk ook Duiven zijn ontstaan op de hoger gelegen oeverafzettingen langs crevassegeulen.²⁸ De archeologische vondsten op de hogere oevers langs de crevassegeul gelegen tussen de restgeul ('de Aa'), Heiliglandsestraat en Helhoek (net ten noorden van Groessen) dateren uit de periode van de zevende tot tiende eeuw. Op de kronkelwaard aan de linkeroever van de restgeul ligt een langgerekt gebied (van Huis Rijswijk tot voorbij de Hofakker) met archeologische vondsten uit de tiende tot twaalfde eeuw.

In de vindplaatsencatalogus bij het rapport van RAAP zijn zeventien locaties van adellijke huizen, kastelen of havezaten (versterkte huizen) uit de late middeleeuwen en/of Nieuwe tijd opgenomen.²⁹ De begindatering van de opgehoogde woon- of vluchtplaats waar huis Rijswijk een voortzetting van is, is niet bekend. Huis Rijswijk zelf wordt aangemerkt als een havezate uit de late middeleeuwen, met een begindatering in de late middeleeuwen (1000-1500).³⁰ In de buurt van huis Rijswijk lag een nederzetting uit omstreeks de tiende eeuw. Deze datering wordt bevestigd door vondsten die in de loop der tijd door amateurarcheologen in de directe omgeving van huis Rijswijk zijn gedaan en die tijdens de aanleg van de Betuwelijn in 2002 zijn gedaan door archeologen. Deze zijn aangetroffen in de binnenbocht van de Aa, waarschijnlijk een afgesneden Rijnmeander, die omstreeks de achtste eeuw buiten gebruik raakte. De vondsten dateren uit de tiende tot de twaalfde eeuw. Deze vondsten maken het waarschijnlijk dat ook hof Rijswijk in deze periode al aanwezig was.

28. RAAP 2006, 36.

29. Ibidem, 45, bijlage 1.

30. Ibidem, catalogusnummer 103.

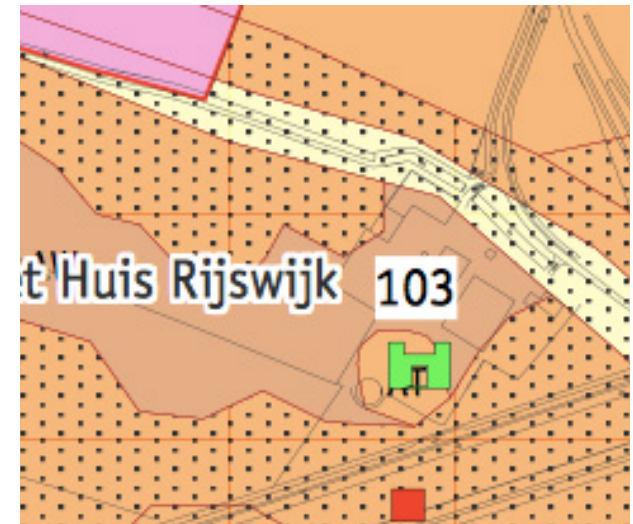
Nieuwe opgravingen in en rond het voormalige omgrachte terrein van huis Rijswijk zouden een preciezere datering van de opgehoogde woon- en vluchtplaats kunnen opleveren. En wellicht ook meer informatie op over de rol van huis Rijswijk in de twisten tussen de graven van Gelre en Kleef. De opgravingen bij burcht Sevenaer hebben bijvoorbeeld pijlpunten aan het licht gebracht. Ook kan door archeologische opgravingen mogelijk meer informatie verkregen worden over de locatie en vorm van het vemeende grotere complex (bijgebouwen, voorburcht).

Zoals uit het voorgaande hoofdstuk is gebleken, lijkt de vroegere aanwezigheid van een poortgebouw erop te wijzen dat huis Rijswijk mogelijk groter was dan het huidige gebouw. Nader archeologisch onderzoek zou aanvullende informatie kunnen geven ten behoeve van deze hypothese. Als het gebouw vroeger groter is geweest dan zal het grotere volume zich binnen de contouren van de gracht hebben bevonden. Uit historische kaarten is gebleken dat en waar de gracht nog aanwezig was tot het begin van de negentiende eeuw. Het is niet waarschijnlijk dat er in vroeger tijden een grotere gracht om het terrein heeft gelopen. Uitsluitel hierover is echter alleen te krijgen door archeologisch onderzoek.

Huis Rijswijk staat op de archeologische verwachtingskaart (vastgesteld 15 mei 2007) als een gebied met een hoge verwachting.³¹ Er doorheen loopt een strook, de voormalige loop van de Aa, met een middelmatige (middelhoge) archeologische verwachting.³² Desalniettemin heeft het voorheen omgrachte terrein ons inziens door zijn geschiedenis als opgehoogde woon- of vluchtplaats en als havezate een hoge archeologische waarde.

31. (3) enswr-aw 3 2.

32. (4) swr-mav 4).

Het huis Rijswijk in het rapport van RAAP, 2006.

37. De trap naar de verdiepingen in het voormalige torendeel is in de dikte van de muur aangebracht. Het eerste deel is bekleed met hout, het laatste deel naar de zolder in baksteen.

38. De trap sluit niet goed aan op het verschil in vloerniveau met de oude woonvleugel. Rechts de vloer van vijftiende-eeuwse woonvleugel.

39. De schuur uit 1927 is voorzien van een betonnen vloer en een stalen inbouw met een extra vloerniveau.

40. Detail van het behang in de kamer van de voormalige poort.

41. Restant van een venster op de tweede verdieping van het voormalige torendeel, boven de vroege onderdoorgang van de poort. Het gat geeft zicht op de kap van de laat-negentiende eeuwse woonvleugel.

5. Waardestelling & transformatie

De monumentale waarden

Om te kunnen bepalen over welke monumentale waarden het precies gaat en hoe daarmee kan worden omgegaan is voorgaand onderzoek uitgevoerd. Hierbij zijn de waarden op het gebied van cultuurhistorie, architectuurhistorie, bouwhistorie, het ensemble, de landschappelijke waarde, en de mate van gaafheid en zeldzaamheid beoordeeld. Hieronder worden de bevindingen beschreven.

Landschappelijke waarde

De ligging van huis Rijswijk in het landschap te midden van de gronden die voorheen deel uitmaakten van het goed, is mede bepalend voor een havezate, maar ook voor het latere gebruik als agrarisch bedrijf. Het huis met het erf en het restant van de gracht vormen een onlosmakelijk ensemble dat kenmerkend is voor een hof, kasteel of havezate.

De omgeving heeft de nodige veranderingen ondergaan die de relatie tussen het 'kasteel' en de omgeving heeft veranderd of zelfs aangetast. De demping van de gracht heeft de herkenbaarheid als vroegere havezate bemoeilijkt en de aanleg van de Betuwelijn heeft de (zicht)relatie met de voorheen tot huis Rijswijk behorende gronden aan de zuidzijde verstoord. Daarentegen is de relatie met het aangrenzende agrarische perceel (mogelijk een fruitgaard) is bewaard gebleven, is er nog een restant van de gracht zichtbaar en wordt het huis nog omgeven door een erf met een agrarisch karakter. De landschappelijke waarde van het goed en het huis is middel hoog.

Cultuurhistorische waarde

Rijswijk als verhoogde woon- of vluchtplaats is mogelijk ontstaan als curtis in de negende eeuw. Huis Rijswijk wordt al vroeg genoemd, met naam in 1348, maar het heeft waarschijnlijk al voor die tijd een rol gespeeld als versterkte woning. Het is goed mogelijk dat huis Rijswijk is gesticht onder Kleefs gezag. De geschiedenis als een van de oudste havezaten en de ligging in een roerig ge-

bied dat lange tijd het strijdtoneel was tussen de graven van Gelre en de hertogen van Kleef, bepalen voor een groot deel de hoge cultuurhistorische waarde. Maar de latere geschiedenis als een tot boerenbedrijf vervallen havezate, die eeuwen lang verpacht was met de omliggende gronden, draagt eveneens in grote mate bij aan deze waarde.

Architectonische waarde

Van de vroeg vermelde versterkte woningen en een aantal latere havezaten resteert nog maar weinig. Huis Rijswijk is architectonisch waardevol als restant van een van de oudste havezaten van de Liemers, met delen van een verdedigbare (woon)toren en een poortgebouw dat mogelijk toegang gaf tot een (beoogd) groter complex. Doordat het huis, zoals vele havezaten, in verval is geraakt en aangepast is aan agrarisch gebruik, is het nauwelijks als zodanig herkenbaar en heeft het aanzicht van huidige gebouw ogenschijnlijk weinig allure. Het interieur maakt onmiskenbaar duidelijk dat het huis een interessante, zeer ver teruggaande geschiedenis kent. Ook het eeuwen lange gebruik als agrarisch woonwerkbedrijf komt in de architectuur tot uitdrukking, door de aanpassing van de voormalige toren en de aanbouw van schuren voor agrarisch gebruik.

Bouwhistorische waarde

Het pand is bouwhistorisch bijzonder interessant, mede omdat de preziece bouwgeschiedenis nog niet geheel is ontrafeld aangezien nog nauwelijks destructief onderzoek heeft plaatsgevonden. Het huidige huis omvat muurwerk uit de vijftiende, en mogelijk de veertiende eeuw. De vele zichtbare bouwsporen geven wel aan dat het om een complexe bouwgeschiedenis gaat.

Archeologische waarde

Het poortgebouw gaf vermoedelijk ooit toegang tot een groter complex. Dat maakt het gebouw niet alleen bouwhistorisch interessant maar het terrein ook archeologisch waardevol, aangezien alle bovengrondse bouwsporen hiervan, als ze hebben bestaan, zijn verdwenen. Archeologisch onderzoek is de enige manier om te kunnen vaststellen hoe groot het complex ooit is geweest

en hoe ver de geschiedenis van het huis teruggaat. Het voorheen omgrachte terrein is ons inziens door zijn geschiedenis als verhoogde woon- of vluchthof en havezate, en door de mogelijke relatie met de tiende-eeuwse nederzetting van een hoge archeologische waarde.

Gaafheid

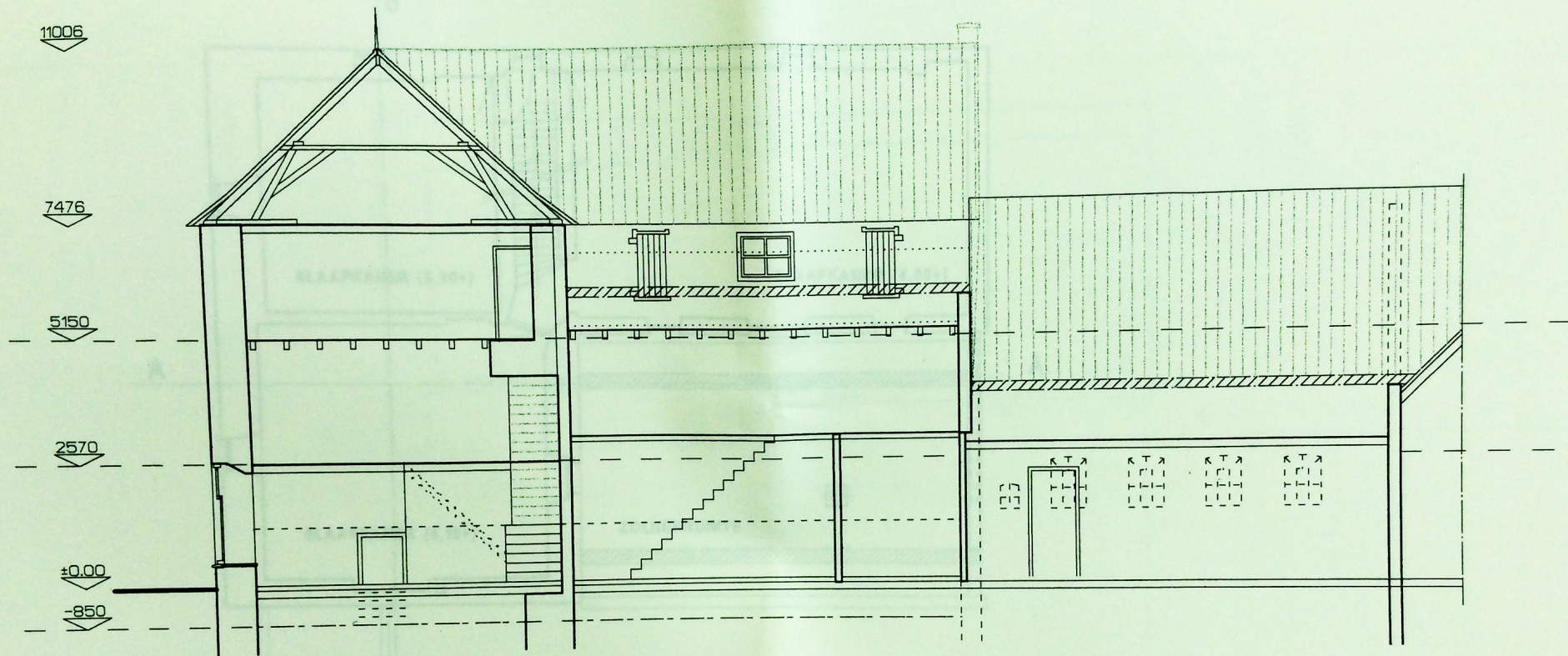
Een gebouw met zo'n lange geschiedenis dat aan veranderend gebruik is aangepast, is per definitie niet gaaf. Maar het gebouw heeft daardoor een waardevolle historische gelaagdheid die de bouwhistorische waarde verhoogt en de wisselende cultuurhistorische betekenis afleesbaar maakt.

Zeldzaamheid

De Liemers was ooit rijk aan kastelen, maar velen daarvan zijn geheel of gedeeltelijk verdwenen. Als een van de oudste havezaten van het gebied zijn de restanten van huis Rijswijk en het ensemble zeldzaam. Huis Rijswijk heeft een unieke combinatie van veel zichtbare bouwhistorisch waardevolle sporen in het interieur die herinneren aan het bewoonbare en verdedigbare verleden als havezate en hoge archeologische waarden als tiende eeuwse opgehoogde woon- en vluchtplaats en mogelijk groter burchtcomplex, en de relatie met de nederzetting uit omstreeks de tiende eeuw.

Conclusie

Een hoge waarde kennen wij toe aan: het ensemble van huis, schuur en erf met de restanten van de gracht en het aangrenzende voormalige agrarische perceel. Een hoge waarde heeft ook een aantal interieurelementen, waaronder schouwen, dichtgezette vensteropeningen, het privaat en de afwerking met behang op de begane grond van het poortgebouw (afb. 31, 32, 35 + 40). De waardering van deze elementen en de bouwkundige onderdelen is op de navolgende pagina's op plattegronden weergegeven. Als onderlegger zijn bestaande tekeningen gebruikt die architect Jan Freriks in 2006 heeft vervaardigd voor de familie Buring, waarop de schuur niet is ingetekend. Daarom vermelden we expliciet dat ook (de gevels van) de schuur een hoge monument-waarde kent.

DOORSNEDE AA

PLATTEGROND NIVO'S ca 5,00+

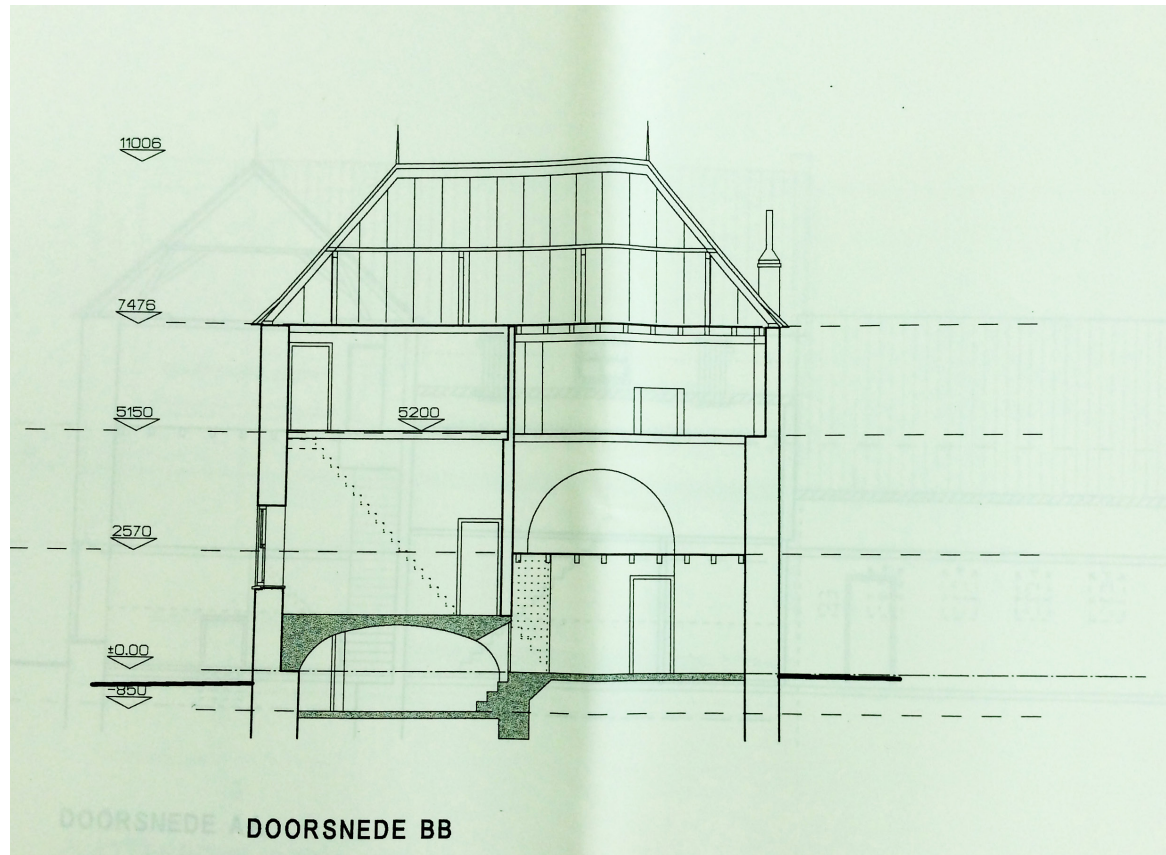
Weergave waarden

Conform de Richtlijnen voor Bouwhistorisch onderzoek (2009) zijn de monumentwaarden bepaald, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen een hoge, positieve en indifferente monumentwaarde. Op de plattegrond is de waardestelling weergegeven:

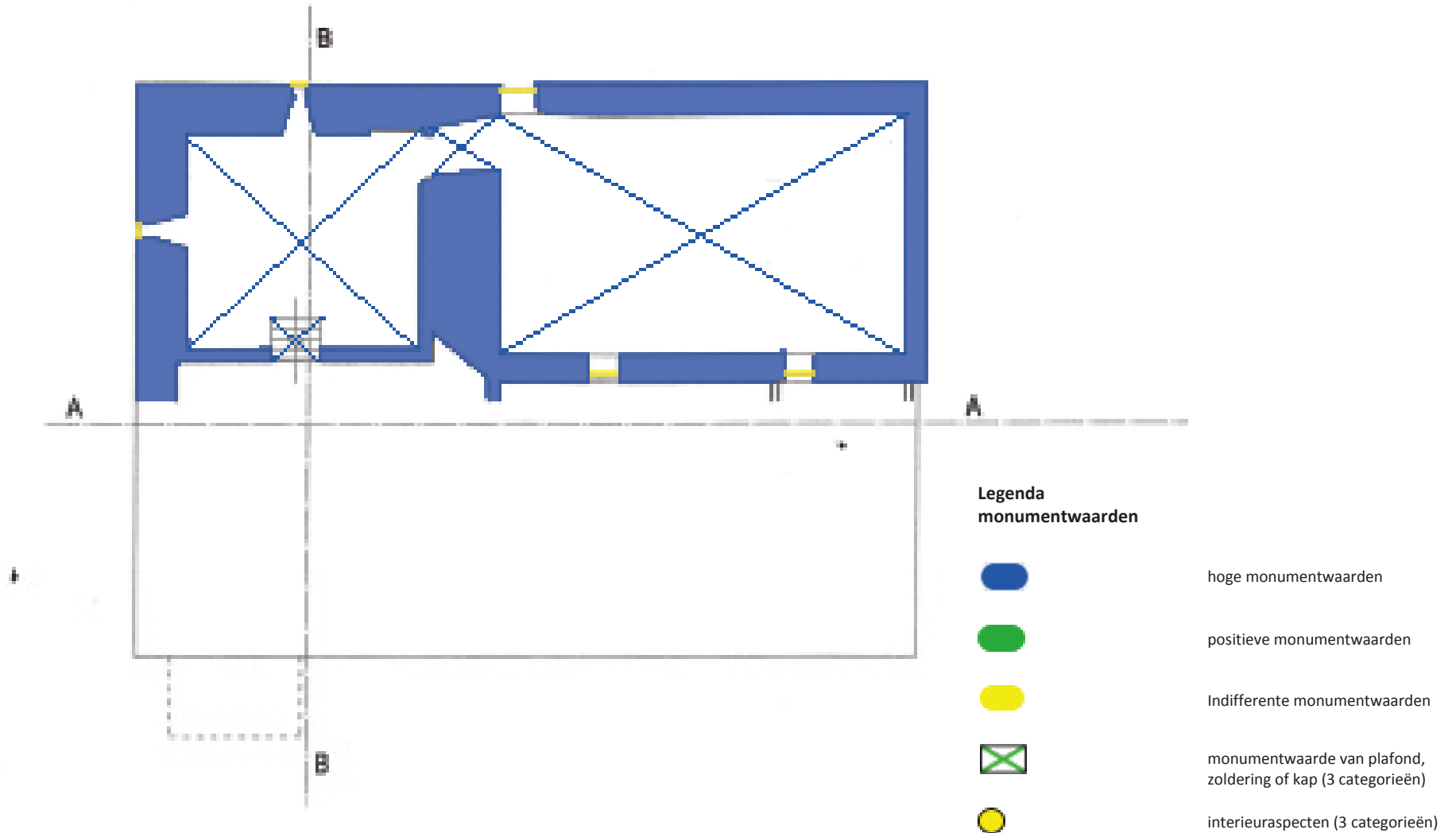
Blauw – hoge monumentwaarde, deze zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied

Groen – positieve monumentwaarde, deze zijn van belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied

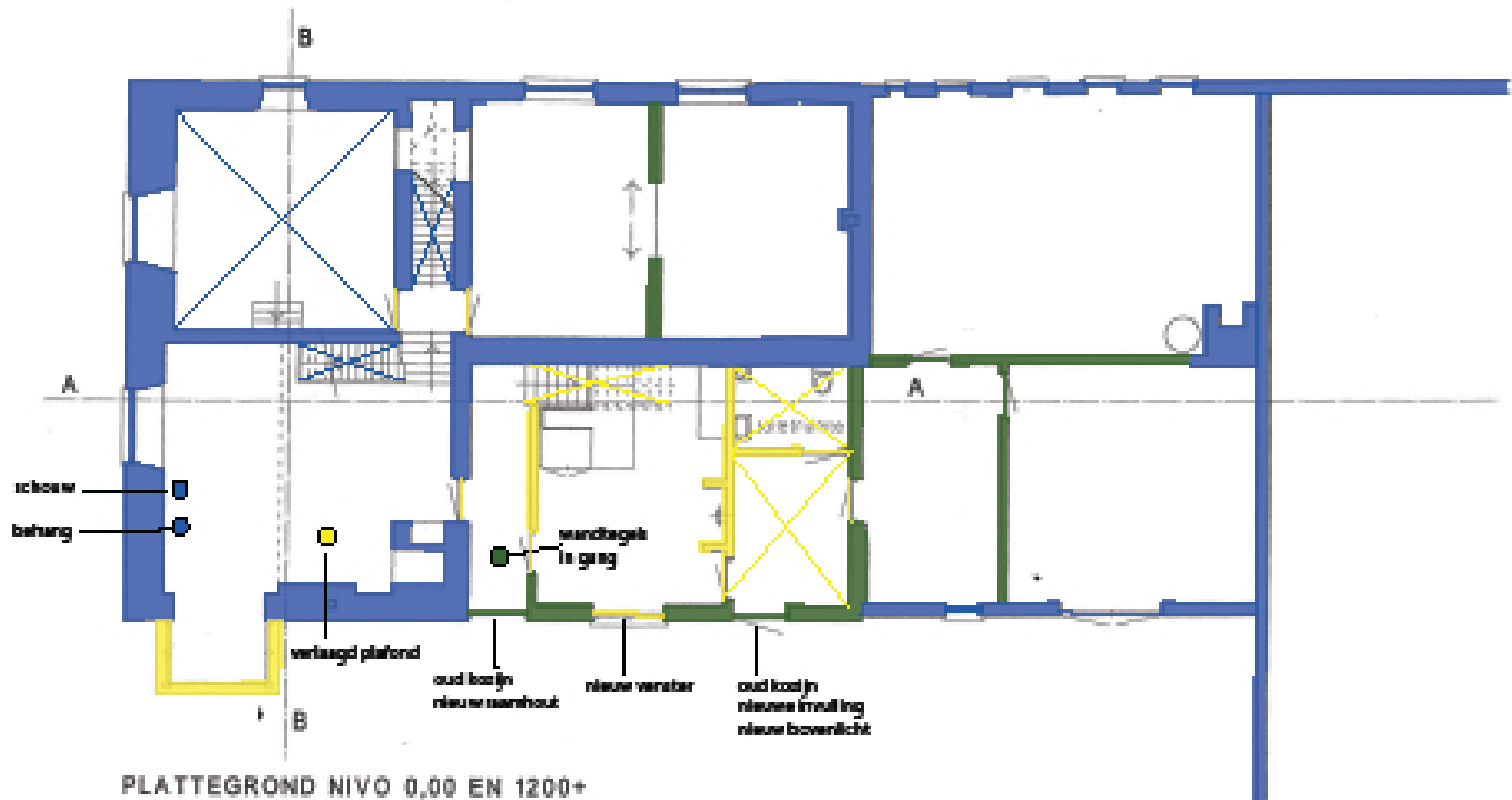
Geel – indifferente monumentwaarde, deze zijn van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied.

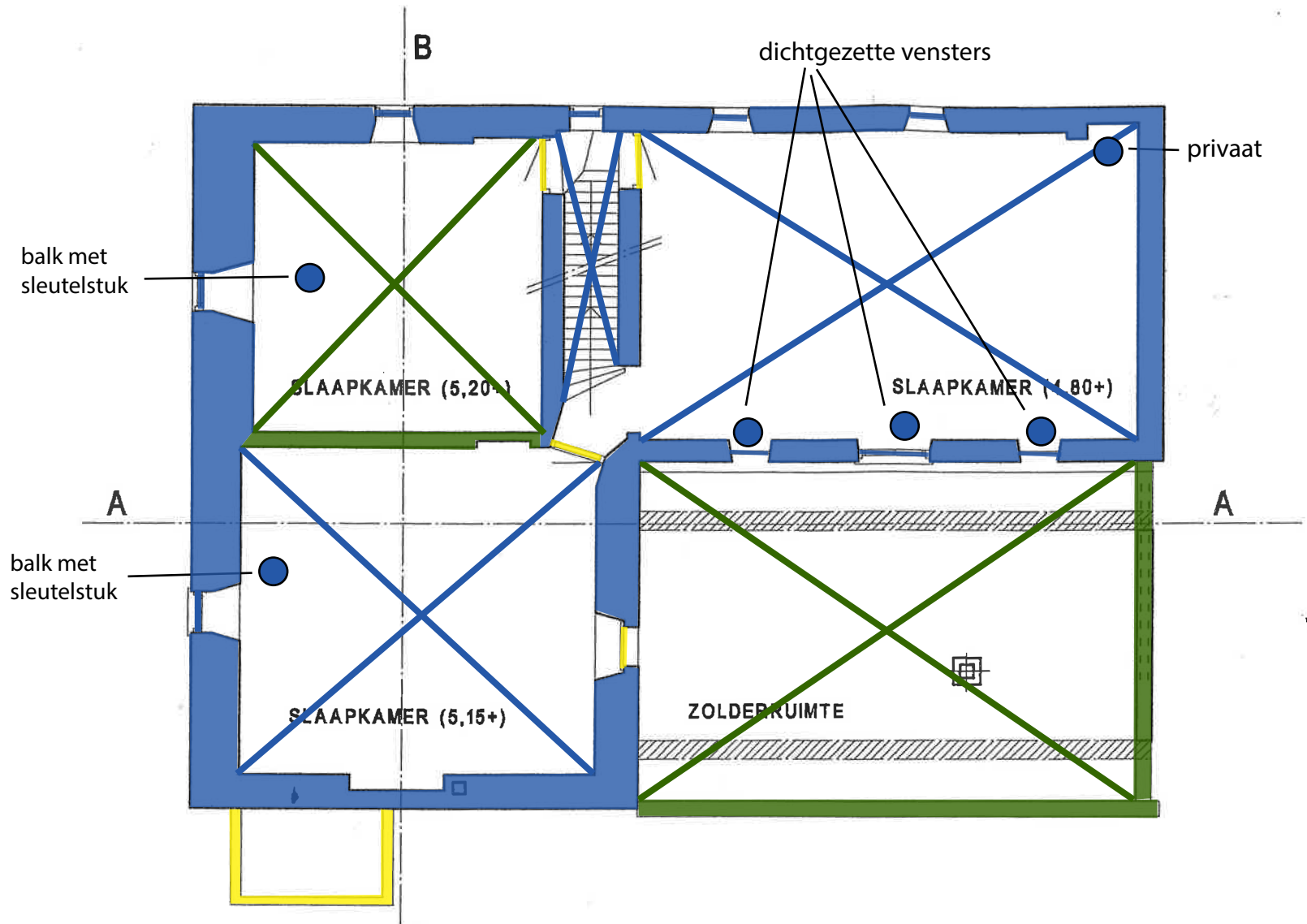
Waarderingsplattegrond kelder

Waarderingsplattegrond niveau begane grond

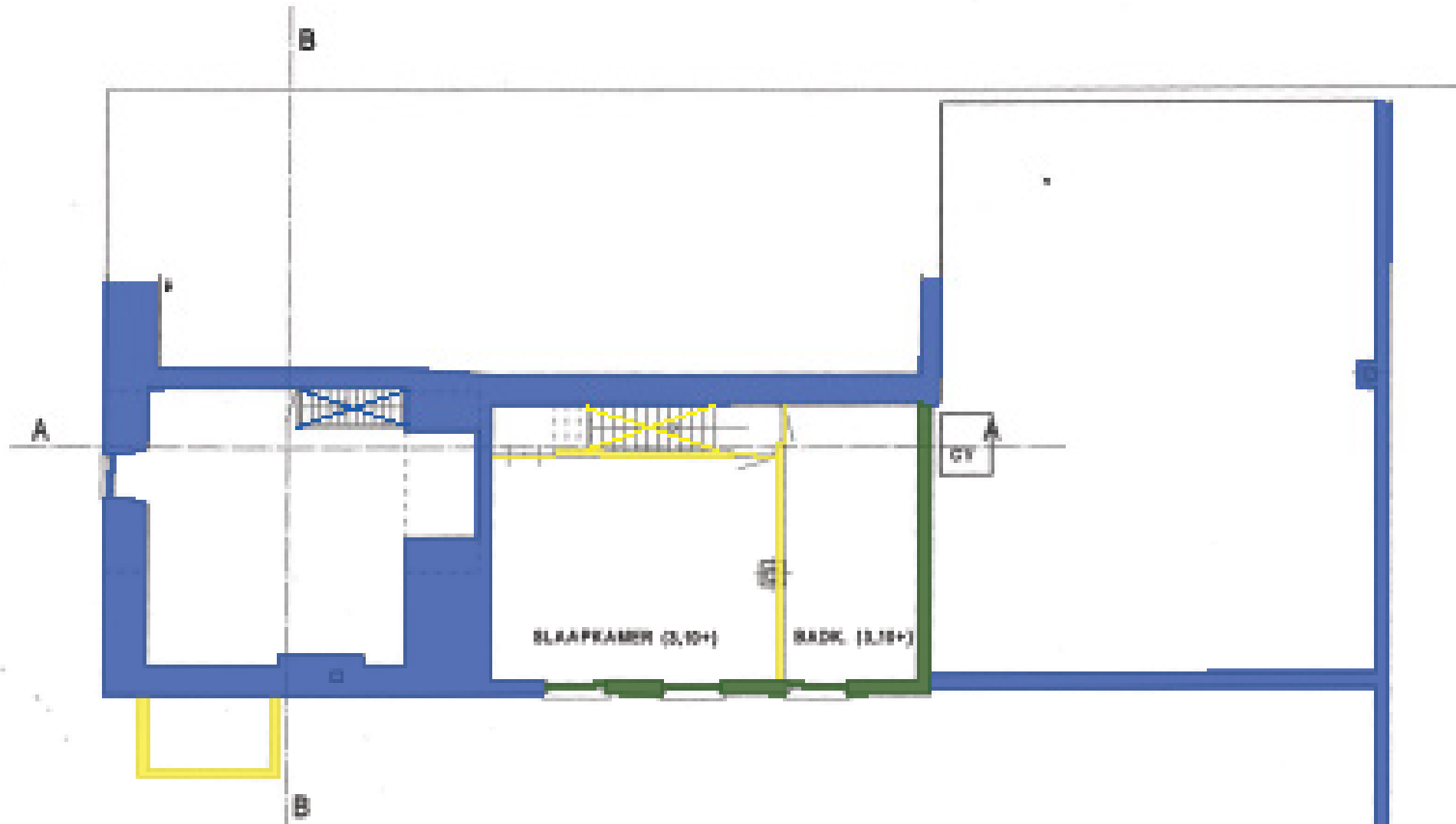

Waarderingsplattegrond verdieping

Waarderingsplattegrond tussenverdieping

42. De noordoostelijke zijgevel van de schuur uit 1927, in juni 2014.

Transformatieruimte

Vooral het intact houden van het casco, met name de buitengevels en een deel van de binnenwanden van het oudste deel, de indeling van de gevels, de binnenmuurse trap, de kap van het oudste deel en de originele interieurelementen is van belang.

Vrijwel het hele oudste L-vormige bouwdeel verdraagt nauwelijks transformatie. Bij transformatie van het gebouw naar een andere functie is het de bedoeling dat zo min mogelijk veranderingen aan de gevels plaatsvinden van het oudste L-vormige deel. Een uitzondering daarop vormt mogelijk het openen van de vroegere poortonderdoorgang, al is meer bouwhistorisch onderzoek nodig om deze ingreep te rechtvaardigen, hoewel niet op de tekeningen opgenomen, wordt nogmaals expliciet de schuur uit 1927 genoemd. Het casco van de schuur verdraagt weinig transformatie. De gaafheid van met name de voorzij- en achtergevels is hoog, dat maakt de transformatieruimte in de gevels gering. De transformatieruimte van het interieur is een slag groter en zou voorzien kunnen worden van inbouw of scheidingswand. De negentiende-eeuwse tussenvleugel laat veel meer aanpassingen toe in het interieur, en mogelijk in het exterieur, al is de oorspronkelijke gevelindeling nog vrijwel gaaf.

Wij onderscheiden drie niveaus in transformatieruimte:

Niveau 0: behoud is vereist om de cultuurhistorische waarden te handhaven: de cultuurhistorische waarde of constructie laat nauwelijks transformatie toe. Het casco verdraagt geen wijzigingen; details kunnen nauwelijks worden gewijzigd

Niveau 1: transformatie in evenwicht met behoud: de cultuurhistorische waarde of de constructie laten transformatie of hergebruik (beperkt) toe. Dit betekent een grote inspanningsverplichting voor opdrachtgever en architect. Ingrepen in het casco kunnen alleen wanneer eminente kwaliteit wordt toegevoegd; details kunnen, mits goed gemotiveerd, worden gewijzigd.

Niveau 2: transformatie kan de prioriteit hebben: hergebruik of transformatie is relatief eenvoudig te realiseren zonder bijzondere waarden aan te tasten. Per verdieping hebben we aangegeven welke onderdelen behouden moeten blijven en waar er dus ruimte voor wijzigingen is.

Oudste bouwdeel

Transformatieniveau 0
kelder, eerste verdieping, tweede verdieping, zolder en kap, behalve de serre.

Tussenvleugel van na 1883

Transformatieniveau 1:
kap
gevels

Transformatieniveau 2:
Indeling beneden- en bovenverdieping

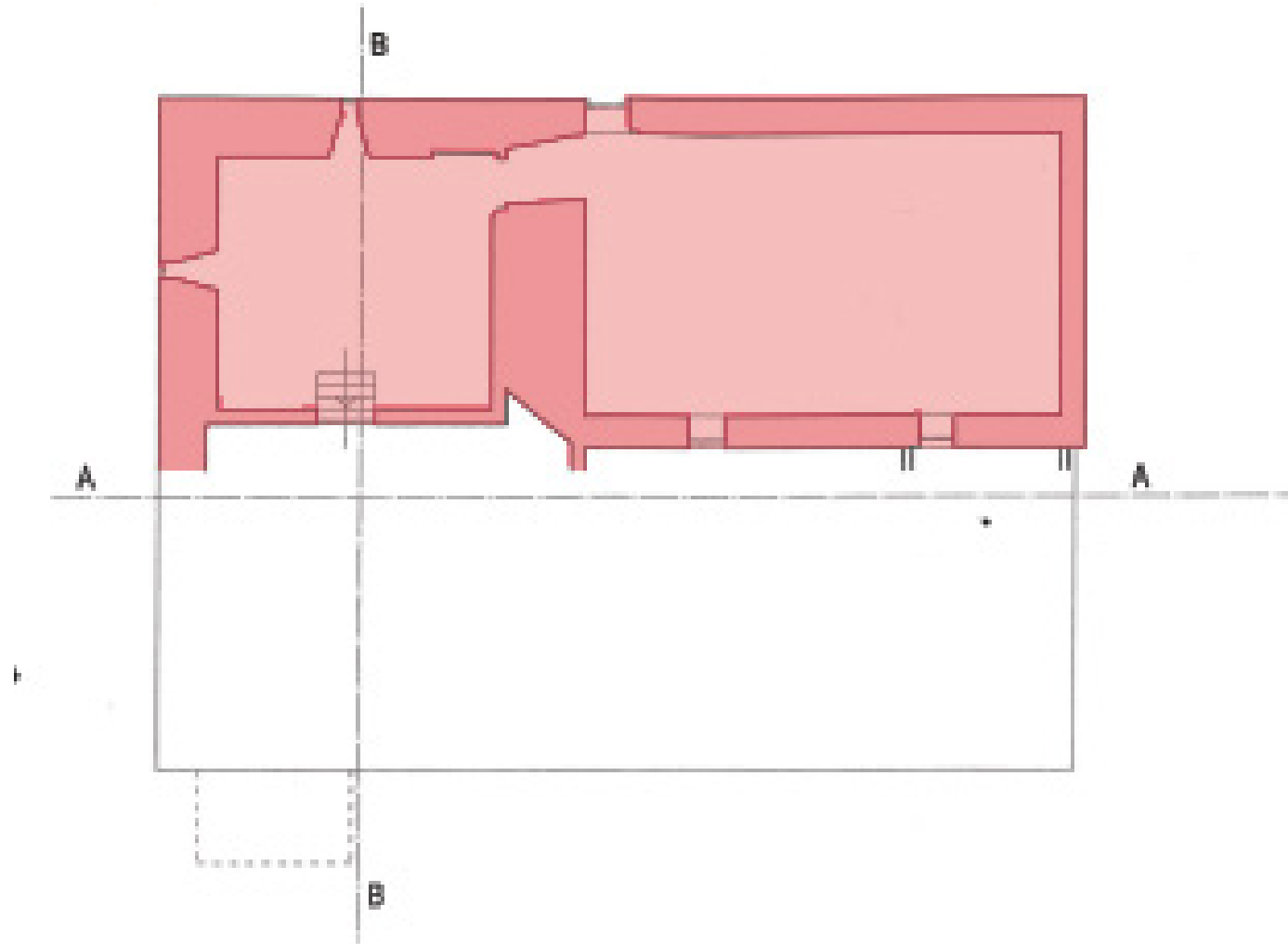
Schuur 1927

Transformatieniveau 0
gevels
kapconstructie

Transformatieniveau 1:
ruimtelijke indeling
dakvlakken

	Transformatieruimte	casco	gevelindeling	Interieur (indeling en afwerking)
	0 = bandbreedte klein	Casco en/of indeling moet in principe behouden blijven.	Behoud van de gevelindeling en detaillering daarvan.	Behoud van de indeling en waardevolle afwerking van het interieur. Geluidsisolerende maatregelen zijn mogelijk in de vorm van wandbespanning.
	1 = bandbreedte ruimer	Casco en/of indeling kan aanpassingen verdragen.	Kleine ingrepen zijn mogelijk mits ze rekening houden met het karakter van de architectuur	Indeling en afwerking kan aangepast worden; latere inbouwen kunnen eruit, storende elementen kunnen weg.
	2 = bandbreedte ruim	Casco en indeling kan veranderd/ verwijderd worden.	Gevelindeling kan gewijzigd worden.	Indeling en afwerking kan gewijzigd worden; geen belangrijke interieurelementen aanwezig, ruimte is vrij indeelbaar.

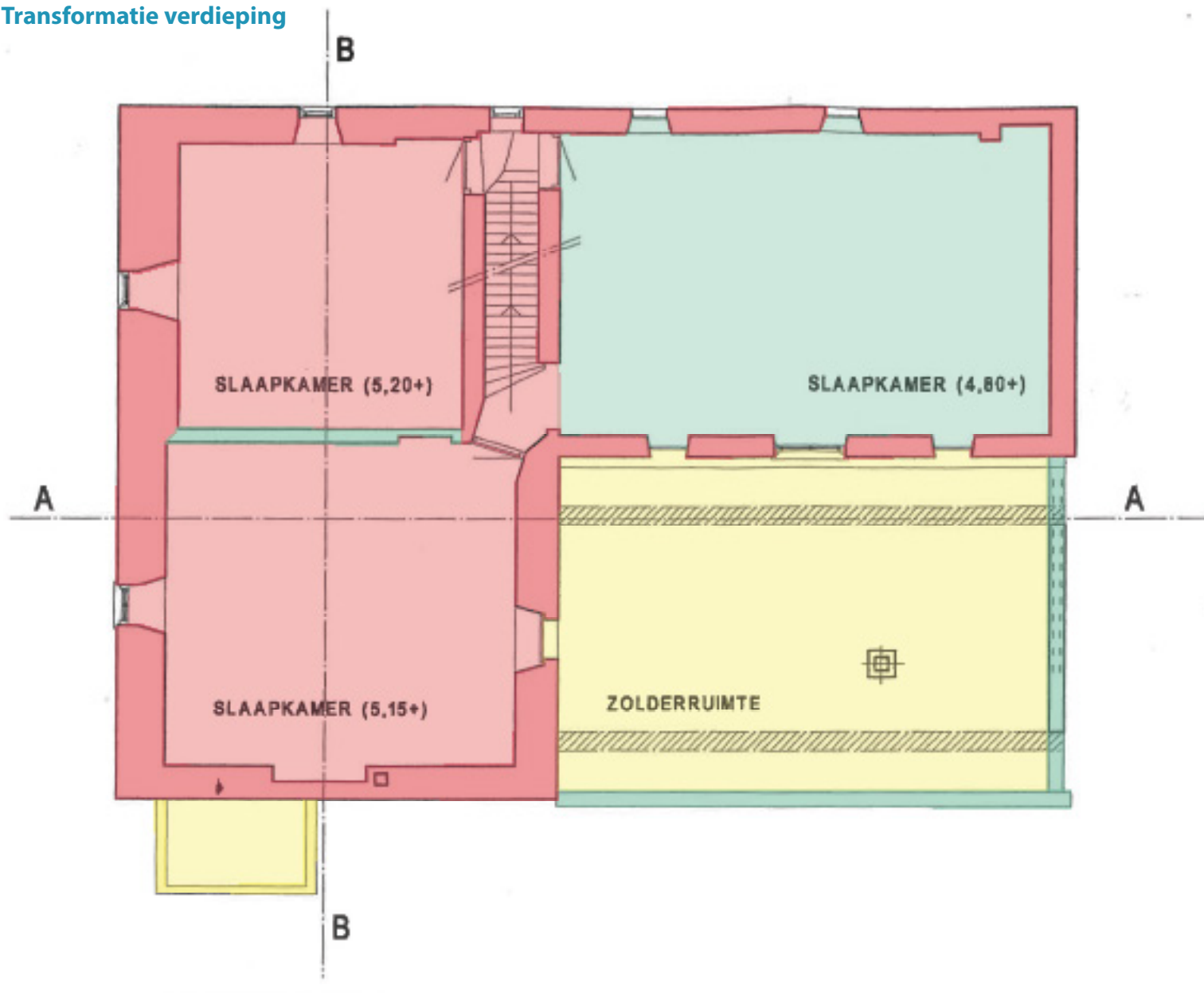
Transformatie kelder

Transformatie niveau begane grond

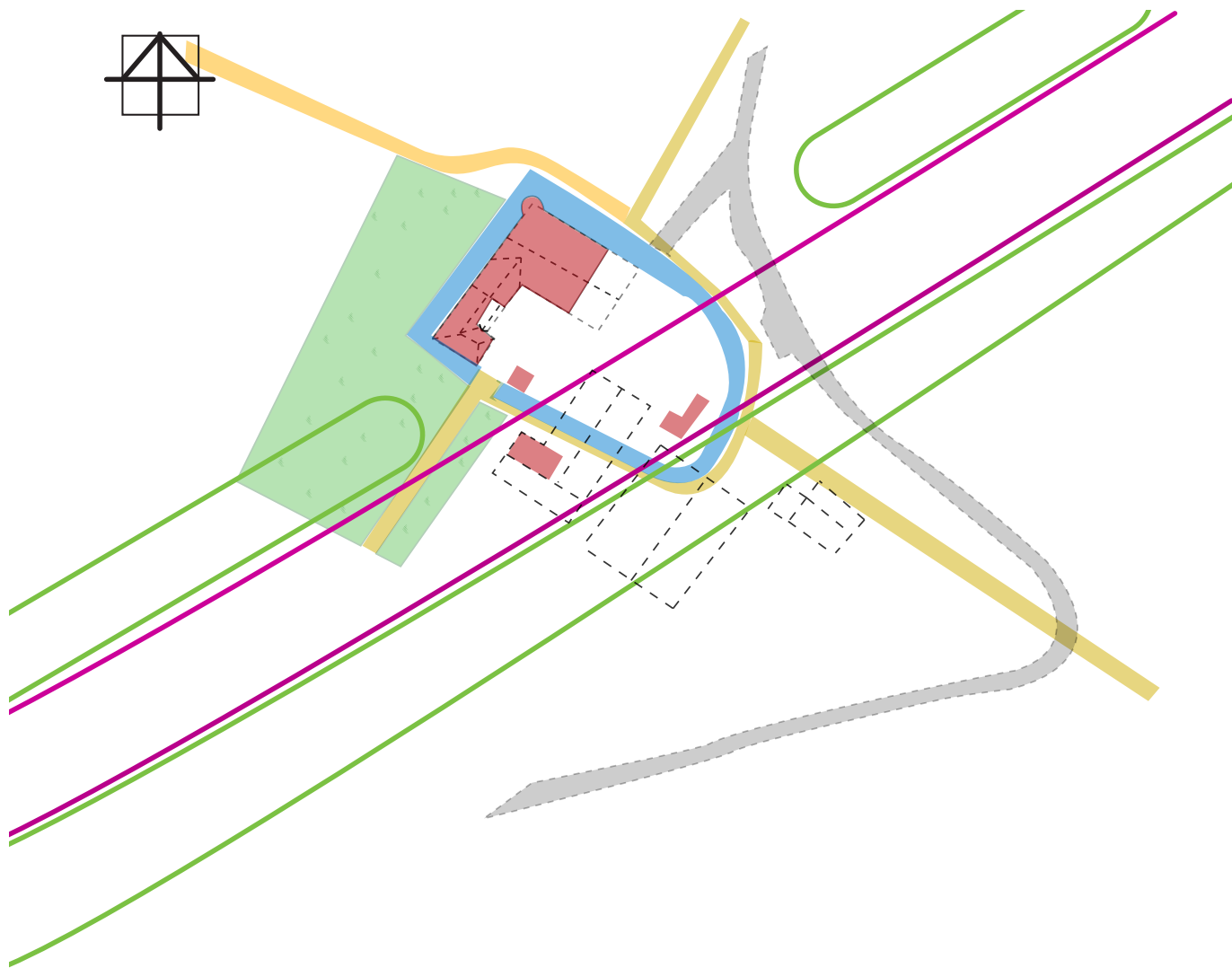

Transformatie verdieping

Transformatie tussenverdieping

43. Schetsmatige kaart van de belangrijkste historische onderdelen omstreeks 1730; huis Rijswijk, bijgebouwen, de gracht, het agrarische perceel en de wegenstructuur. Gestippeld zijn de huidige gebouwen weergegeven en de huidige loop van de Rijswijksestraat. Met groen en paars zijn het geplande tracé en de geluidwal ingetekend, zie ook de afbeelding op de volgende pagina.

6. Impact plannen A15

De monumentale status en het cultuurhistorische belang van Huis Rijswijk zorgden er enkele malen voor dat de beoogde afbraak geen doorgang kon vinden. Door de plannen voor de verlenging van de A15 ontstaat opnieuw de vraag wat er met huis Rijswijk moet gebeuren.

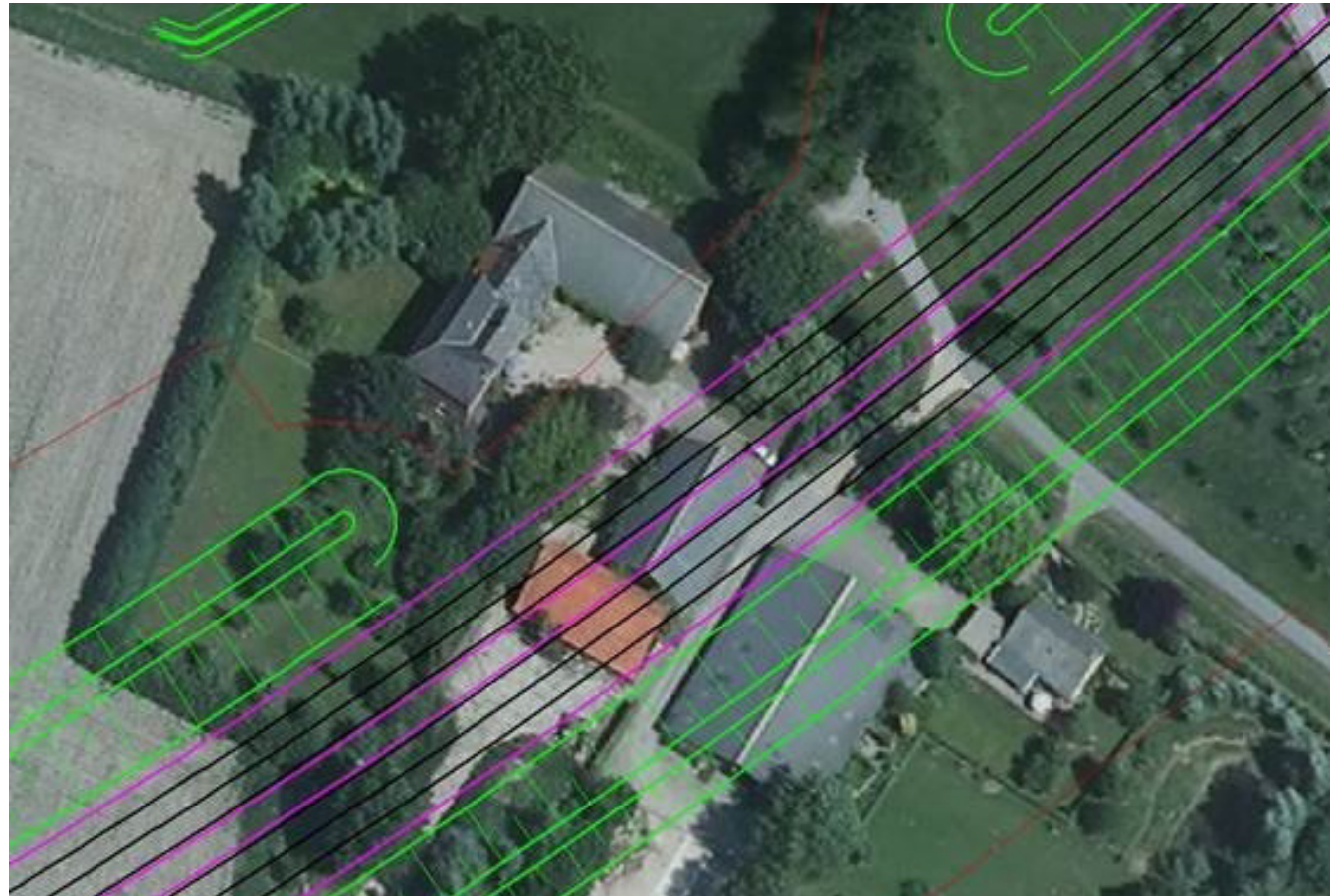
De nieuwe plannen gaan uit van een verdiepte snelweg, die tot 6 meter afstand ten zuiden van huis komt te liggen. De weg komt te liggen in een bak. De keerwand direct langs het huis moet worden verankerd met ankerstangen aan het huis zelf of er onderdoor. De huidige staat van het monument laat verankering aan de bebouwing niet of nauwelijks toe. Gezien de beperkte kennis over de vroegere opzet van huis Rijswijk kan verankering onder het monument door mogelijke archeologische en bouwhistorische informatie verstoren.

Op de rand van de bak worden de (geluid)schermen geplaatst. De schermen staan op circa 4 meter afstand van Huis Rijswijk. Oostelijk en westelijk van het huis wordt volgens het huidige ontwerp een wal aangelegd voor de landschappelijke inpassing. Een onderbreking in deze wal zorgt ervoor dat het huis kan blijven staan. Deze wal laat het terrein ongemoeid dat vroeger door de gracht werd omgeven, maar heeft wel invloed op de relatie tussen het huis en zijn omgeving.

Huis Rijswijk werd eeuwenlang omgeven door landerijen en agrarische gronden die deel uitmaakten van het 'goed' Rijswijk. De omgeving heeft de nodige veranderingen ondergaan die de relatie tussen het voormalige kasteel of de havezate en de omgeving hebben veranderd of zelfs verstoord. De gracht is gedempt en de vroegere loop is, op de greppel langs de schuur uit 1927 na, nauwelijks meer te herkennen (afb. 36). De aanleg van de Betuwelijn in 2002 heeft de (zicht)relatie met de voorheen tot Huis Rijswijk behorende gronden aan de zuidzijde verstoord (afb. 15). Deze relatie tussen het huis en de omringende landerijen bestaat aan de andere zijden nog wel. Met de aanleg van de wal en (geluid)

schermen wordt deze relatie verder ingeperkt. Het westelijk deel van de wal doorkruist het perceel dat sinds de achttiende eeuw op historische kaarten als onderdeel (boomgaard of agrarische grond) van huis Rijswijk wordt aangegeven en waarschijnlijk al veel langer tot de bezittingen van het huis behoorde. Ook nu nog maakt dit perceel kadastraal onderdeel uit van de huis Rijswijk en behoort het tot dezelfde eigenaar. Het zicht vanuit het gebouw op de omgeving, vooral op het erf en het aangrenzende agrarische perceel wordt met de aanleg

van het (geluid)schermbepert. Het tracé van de weg met (geluid)schermen heeft een veel grotere impact. Het terrein met de voormalige omgrachting van het goed wordt met de aanleg van de weg doorsneden en vrijwel uitgewist. De eeuwen oude opzet als agrarisch erf wordt aangetast. Het huis wordt daarmee een geïsoleerd gegeven, los van zijn context. De context verdwijnt.

44. Het voorgenomen trace A15 (paars) met geluidschermen (groen) geprojecteerd op de huidige situatie van huis Rijswijk (Google maps).

45. De zuidelijke gevel van het voormalige poortgebouw met rechts de tussenvleugel uit circa 1886.

7. Conclusie & aanbevelingen

Huis Rijswijk is van belang als een van de oudste havezaten van de Liemers. Huis Rijswijk heeft veel zichtbare, bouw- en cultuurhistorisch waardevolle interieurelementen die herinneren aan het bewoonbare en verdedigbare verleden als havezate.

Het ensemble van huis, schuur en erf met de restanten van de gracht en het aangrenzende voormalige agrarische perceel heeft een hoge waarde. Het casco en indeling van het oudste, L-vormige deel vertegenwoordigen een hoge monumentwaarde en kunnen weinig ingrepen verdragen, behalve in relatief recente toevoegingen, zoals het verlaagde plafond in de ruimte op de begane grond van het voormalige poortgebouw.

De onderhoudstoestand van het huis rechtvaardigt ingrepen. Deze zijn zelfs noodzakelijk om de monumentwaarde te borgen. Kozijnen en ramen kunnen vervangen worden met dezelfde zware detaillering/profilering, inclusief isolatieglas voor warmte en geluidisolatie, eventueel in combinatie met achterzetramen als extra geluidsisolatie. Ook andere geluidtechnische ingrepen behoren tot de mogelijkheden. Voorzetwanden of een nieuwe wandafwerking (bespanning) met een isolerende werking is in vrijwel alle ruimtes mogelijk. Voorzetwanden zullen op een aantal plaatsen waardevolle bouwsporen aan het oog onttrekken, maar met de juiste aanpak niet aantasten.

Een belangrijk punt van zorg is de herbestemming van huis Rijswijk. Het huis zal met de aanleg van de A15 zijn historische woonbestemming definitief verliezen. De nieuwe context van de A15 en de geïsoleerde ligging zullen de keuzemogelijkheden voor nieuwe functies beperken.

De geluidsbelasting van de trillingen van de snelweg, maar vooral van de benodigde graaf- en bouwactiviteiten vormen een bedreiging voor het huis in zijn huidige toestand. Een zorgvuldige restauratie van het muur-

werk van het oudste bouwdeel en de fundering van de schuur zullen waarschijnlijk eerst moeten worden uitgevoerd. Consolidatie is noodzakelijk. Dat geldt ook voor het aanbrengen van trekstangen aan of onder de fundering van het huis ten behoeve van de bak van de weg. Bovengronds zijn deze trekstangen nauwelijks waarneembaar, maar huidige toestand van de gebouwen maakt dit een risicovolle onderneming. Mogelijke ondergrondse restanten van eerdere bebouwing, waarop de fundamenteën van de huidige schuur lijken te duiden, zullen door het aanbrengen van trekstangen worden verstuurd.

Hoe dan ook vormt de verlenging van de A15 op het beoogde tracé een bedreiging voor huis Rijswijk. Weliswaar worden de architectonische en bouwhistorische waarden met het beoogde tracé niet direct aangetast, de historische context van de havezate en het later als agrarisch bedrijf gebruikte goed wordt onherstelbaar aangetast. Het beoogde tracé van de weg en de (geluid)schermen hebben een grote impact. Het beoogde tracé loopt over het zuidoostelijke deel van het ooit omgrachte terrein. Het historische terrein van het goed wordt zo doorsneden. Het huis wordt daarmee een geïsoleerd gegeven, los van zijn context. De context zelf wordt uitgewist. Mogelijke archeologische resten die de kennis van de gebruiks- en bouwgeschiedenis van huis Rijswijk kunnen vergroten zullen worden verstoord. Archeologisch onderzoek is dan ook vrijwel zeker noodzakelijk. Nieuwe opgravingen in en rond het voormalige omgrachte terrein van huis Rijswijk zouden een preciezere datering van de opgehoogde woonplaats kunnen opleveren en ook antwoorden leveren op de vraag of het complex vroeger groter is geweest en tot waar het zich precies uitstrekte. Met de aanleg van de wallen en (geluid)schermen wordt de historische context verder ingeperkt. Het westelijk deel van wal doorkruist het perceel dat van oudsher tot de bezittingen van het huis behoorde. Het zicht vanuit

het gebouw op de omgeving, vooral op het erf en het aangrenzende agrarische perceel wordt met de aanleg van deze wal beperkt, ook de aanleg van (geluid)schermen beperkt de (zicht)relatie.

46. Noordwest gevel oudste deel met aangebouwde boerderij uit 1927, 2002 (RCE).

47. Noordwestgevel oudste deel, met het voormalige torendeel rechts en de vijftiende-eeuwse vleugel (met de twee grootste vensters, 2002 (RCE).

48. De kelder onder de vijftiende eeuwse woonvleugel met dichtgezette vensters in de wand tegen de tussenvleugel uit circa 1866

49. Zijgevel met de locatie van de poort, 2002 (RCE).

50. Het restant van de poort op de eerste verdieping, 2002 (RCE).

51. Het bovenste deel van de in de muur aangelegde trap naar de zolder is grotendeels van baksteen (RCE).

Bijlage 1

Redengevende omschrijvingen

Huis "Rijswijk". Op een omgrachte hoogte gelegen v.m. havezate (XVI B), bestaande uit twee sterk verminkte vleugels, die in plattegrond een L-vorm beslaan en een aangebouwde schuur. Inwendig balkenzolders met sleutelstukken uit de bouwtijd. Kap XIX met gebruikmaking van de 16e-eeuwse spanten.

De schuur dateert uit begin van de 20ste eeuw en vertoont Duitse invloeden, die onder meer herkenbaar zijn aan het getrapte fries als beëindiging van de topgevel. De schuur met rechthoekige plattegrond bestaat uit een bouwlaag en wordt afgesloten door een zadeldak met niet oorspronkelijke golfplaten. In de zijgevels bevinden zich regelmatig verdeelde, segmentboogvormige, gietijzeren, staande stalramen met zesruits roedenverdeling. De ramen worden aan de bovenzijde afgesloten door een segmentboogvormige rollaag en aan de onderzijde door een bakstenen lekdorpel. In de topgevel bevindt zich links op de begane grond een dubbele houten geklachte segmentboogvormige inrijdeur met rechts daarvan respectievelijk een dichtgemetselde enkele deur, een zesruits stalraam, een dichtgemetselde dubbele deur met uiterst rechts een enkele houten geklachte segmentboogvormige deur. In de geveltop bevinden zich drie rondvensters met roedenverdeling. In het interieur bevindt zich een gebintconstructie die op de begane grond is vervangen door een staalconstructie.

Waardering

De schuur is van algemeen architectuurhistorische, cultuurhistorische en stedenbouwkundige waarde:

- als functioneel onderdeel (bijgebouw) van historisch gegroeid complex ontstaan in de 15/16de eeuw;
- als voorbeeld van een vroeg 20ste-eeuwse schuur waarvan de bouwstijl is beïnvloed door de Duits Romaanse architectuur;
- als weergave van een voormalig boerenbedrijf;
- vanwege de gebruikte materialen en detaillering.

Bibliografie

Bronnen

Gelders Archief (GA)
Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers (ECAL)
Koninklijke Bibliotheek (KB)
Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) - pandarchief

Buro2 (W.Bloemink), W., *Kasteel Ryswyk te Groessen*, 2002

RAAP (N.W. Willemse, N.W. & J.G.M. Verhagen), *Rapport 1272 Gemeente Duiven; een archeologische waarden- en verwachtingskaart met AMZ-adviezen*, Amsterdam 2006

Websites

Chris van Keulen - <http://www.chrisvankeulen.nl/groessen.htm>

Graafschap Middeleeuwen - <http://www.graafschap-middeleeuwen.nl/oorlogvoering/strijd-liemers.html>

Kastelen in Nederland - www.kasteleninnederland.nl

Wat Was Waar - www.watwaswaar.nl

Literatuur

Alberts, Wybe Jappe, *Geschiedenis van Gelderland tot 1492*, Zutphen 1975

Alberts, Wybe Jappe, *Van heerlijkheid tot landsheerlijkheid / VIII*, Assen 1978

Bierens de Haan, Johan Carel & J.R. **Jas**, *Geldersche kasteelen: tot defensie en eene plaisante wooninge: architectuur, interieur, tuinen*, Zwolle 2000

Bierens de Haan, Johan Carel & J.R. **Jas**, Jan **Vredenberg**, *Kastelen in Gelderland*, Utrecht 2013

Bruins, A.W.A. & Th.M.J. **Jonker**, 'Huis Rijswijck te Groessen', in: *Driepas* (verenigingsblad van de historische kring duiven) 24 (2007) 2, 26-46

Eliens, F.M. & J. **Harenberg**, *Middeleeuwse kastelen van Gelderland*, Meppel 1984

Dalen, A. G. van, *Gelderse historie in de Liemers, 's-Gravenhage* 1971

Dronkers, Jaap (e.a.), *Adel en ridderschap in Gelderland: tien eeuwen geschiedenis*, Zwolle 2013

Harenberg, Jan, *De kastelen van Graafschap en Liemers*, Zutphen 1969

Harenberg, Jan, *Kastelen in Oost-Gelderland*, Zutphen 1993

Hofker, Willem G., *Kastelen in Oost-Gelderland*, Zutphen 1973

Kalkwiek, Klaas Anjo, *De hertog en zijn burchten, kastelen in de Gelderse geschiedenis tot 1543*, Zaltbommel 1976

Nerée tot Babberich, R. J. K. M. de, *De Lymers en hare havezaten*, z.p. 1917

Riswick, W.Th, 'Het huis Ryswyk te Groessen (Geld.); in: *Gens nostra = Ons geslacht: maandblad der Nederlandse Genealogische Vereeniging* (1947) 2, 272-273

Scholten, F., *Historische plattegronden van Nederlandse steden: Gelderland deel 8.3: De steden van de Achterhoek en Liemers*, Alphen a/d Rijn 2006

Stenvert, Ronald & Chris **Kolman**, Sabine **Broekhoven**, Ben **Olde Meierink** en Marc **Tenten**, *Monumenten in Nederland. Gelderland*, Zwolle 2000

Tinners, A., *De Liemers. Gedenkboek dr. J.H. van Heek. Opgedragen aan dr. J.H. van Heek bij zijn tachtigste verjaardag 20 oct. 1953*, Didam 1953

Versfelt, Herman J., *Kaarten van Gelderland 1773-1813: Achterhoek, Liemers, Arnhem-Nijmegen, Gieten* 2011

Vogelzang, F., 'Wordt kasteel Rijswijk gesloopt?', in: *Kastelenkatern* december 2013, 12-14

Vredenberg, J. (red), *Kastelen in Gelderland*, Utrecht 2013

Colofon

Titel: Cultuurhistorische waardestelling en
transformatiestudie Huis Rijswijk

Opdrachtgever: Rijkswaterstaat, projectbureau VIA15

Veldonderzoek: drs. Mascha van Damme &
Johan Abbink

Samenstelling: drs. Mascha van Damme & drs. Marijke
Nieuwenhuis

Redactie: drs. ing. Dirk Baalman

Vormgeving: Miriam van Eunen

Datum: 30 december 2014